प्रदेश राजपत्र

लुम्बिनी प्रदेश सरकारद्वारा प्रकाशित

खण्ड ४) मुकामः बुटवल, कार्तिक १४ गते, २०७७ साल (अतिरिक्ताङ्क १३

भाग २

प्रदेश सरकार

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको सूचना

प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०७७।०७।०३ मा स्वीकृत भएको "वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७" सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रकाशित गरिएको छ ।

वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ को दफा ३१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी लुम्बिनी प्रदेश सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः** (१) यी नियमहरूको नाम "वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७" रहेको छ ।

(२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषाः** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमाः-

(क) "**ऐन**" भन्नाले वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ सम्झनु पर्छ ।

(ख) "**प्रयोगशाला**" भन्नाले ऐनको दफा १८ बमोजिमको प्रयोगशाला सम्झनु पर्छ ।

(ग) "**वातावरण निरीक्षक**" भन्नाले ऐनको दफा १५ बमोजिमको वातावरण निरीक्षक सम्झनु पर्छ।

(घ) "**सम्बन्धित मन्त्रालय**" भन्नाले प्रस्तावसँग सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

(ङ) "**क्षतिपूर्ति**" भन्नाले नियम २५ को उपनियम (२) बमोजिमको क्षतिपूर्ति सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २

वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन

३. **वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्नेः** ऐनको दफा ३ को उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि प्रस्तावकले अनुसूची-१ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, अनुसूची-२ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र अनुसूची-३ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।

४. **सार्वजनिक सुनुवाई गर्नु पर्ने :** (१) ऐनको दफा ३ को उपदफा (५) को प्रयोजनको लागि प्रस्तावकले प्रस्ताव तथा वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा प्रस्तावकले प्रस्ताव प्रभावित क्षेत्रका सिमान्तकृत समुदाय, महिला, स्थानीय समुदाय, उपभोक्ता समूहका प्रतिनिधि, निर्वाचित जनप्रतिनिधी तथा सम्बन्धित अन्य सरोकारवालालाई समेत सहभागी गराउनु पर्नेछ ।

(३) आयोजनाले समेट्ने क्षेत्रको विकटता र पहुँचको आधारमा प्रस्तावकले एकभन्दा बढी स्थानमा सार्वजनिक सुनुवाईको आयोजना गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रमको लागि प्रस्तावकले मिति, समय, स्थान र प्रस्तावको विवरण खोली आवश्यकता अनुसार स्थानीय पत्रिका, रेडियो वा अन्य सञ्चार माध्यमको प्रयोग गर्नुका साथै सम्बन्धित वडा कार्यालय र सार्वजनिक स्थलमा सूचना समेत टाँस गर्नु पर्नेछ र सोको पूर्व जानकारी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकायलाई समेत दिनु पर्नेछ।

(५) यस नियम बमोजिम आयोजना गरिएको सार्वजनिक सुनुवाईमा प्राप्त राय सुझाव, उपस्थिति, तस्बीर तथा श्रव्य-दृश्य सामग्री समेत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा संलग्न गर्नु पर्नेछ।

५. **वातावरणीय अध्ययनमा विकल्प विश्लेषण गर्नु पर्नेः** (१) ऐनको दफा ४ बमोजिम प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन गर्दा प्रस्ताव कार्यान्वयनको सम्भावित विकल्पहरु विश्लेषण गरी सबैभन्दा उत्तम विकल्प कार्यान्वयन गर्ने गरी छनौट गर्नुपर्नेछ।

(२) उपनियम (१) अनुसार विकल्प विश्लेषण गर्दा प्रस्तावको प्रकृति हेरी आवश्यकता अनुसार स्थान, प्रविधि, कच्चा पदार्थ र कार्यान्वयन तरिकाको विकल्पहरु विश्लेषण गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (१) बमोजिमका विकल्पहरु मध्ये सबैभन्दा उत्तम विकल्प छनौट गर्दा प्रस्तावमा कुनै परिमार्जन गर्नुपर्ने भए त्यस्तो परिमार्जन समेत गर्न सकिनेछ।

(४) यस नियम बमोजिम छनौट भएको विकल्प कार्यान्वयन गर्ने गरी वातावरणीय अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेछ।

६. **क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्नेः** (१) ऐनको दफा ५ बमोजिम प्रस्तावकले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि क्षेत्र निर्धारण गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानीय तह तथा त्यस क्षेत्रमा रहेको सरोकारवाला निकाय, व्यक्ति वा संस्थाबाट सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा लिखित सुझाव प्राप्त गर्न अनुसूची-४ बमोजिमको ढाँचामा स्थानीय तहको कार्यालय र अन्य सार्वजनिक स्थलमा सात दिने सूचना टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ र सोही बमोजिमको सूचना राष्ट्रियस्तरको दैनिक पत्रिकामा र आफ्नो वेबसाईट भए सोमा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएकोमा सो सम्बन्धमा कसैको राय सुझाव भए उपनियम (२) बमोजिमको सूचनामा तोकिएको अवधि भित्र आफ्नो राय सुझाव लिखितरुपमा दिनु पर्नेछ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम प्राप्त राय सुझाव र सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभाव समेत उल्लेख गरी प्रस्तावकले अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा क्षेत्र निर्धारणको प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम प्रतिवेदन तयार भए पछि प्रस्तावकले देहायको आयोजना सम्बन्धी क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन देहाय बमोजिम पेश गर्नु पर्नेछः-

(क) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन भए सम्बन्धित मन्त्रालय समक्ष।

(ख) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भएको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन भए सम्बन्धित स्थानीय तह मार्फत मन्त्रालय समक्ष।

(६) उपनियम (५) बमोजिम पेश भएको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन सम्बन्धित मन्त्रालय वा सम्बन्धित स्थानीय तहले आवश्यक जाँचबुझ गरी आफ्नो राय र सिफारिस सहित पन्ध्र दिन भित्र स्वीकृतिको लागि मन्त्रालय समक्ष पठाउनु पर्नेछ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम प्राप्त भएको क्षेत्र निर्धारणको प्रतिवेदन मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी पेश भए बमोजिम वा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन समेत गर्न लगाई पन्ध्र दिनभित्र स्वीकृत गर्नेछ।

७. **कार्यसूची स्वीकृत गर्नु पर्नेः** (१) ऐनको दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम प्रस्तावकले संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको लागि अनुसूची-६, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको लागि अनुसूची-७ र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि अनुसूची-८ बमोजिमको ढाँचामा कार्यसूची तयार गरी स्वीकृतिको लागि देहायको निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछः-

(क) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजनाको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको लागि तयार गरेको कार्यसूची भए मन्त्रालय समक्ष र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि तयार गरेको कार्यसूची भए सिफारिस सहित सम्बन्धित मन्त्रालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष।

(ख) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भएको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजनाको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धी कार्यसूची भए सम्बन्धित स्थानीय तहको सिफारिस सहित स्थानीय तह मार्फत मन्त्रालय समक्ष।

(ग) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ग) बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भित्रको प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची भए स्थानीय तहको कानूनले तोकेको निकाय समक्ष।

(घ) दुई वा दुई भन्दा बढी स्थानीय तहमा कार्यान्वयन हुने प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची भए सम्बन्धित स्थानीय तहहरु मार्फत मन्त्रालय समक्ष।

(ङ) उपनियम (१) को (क), (ख), (ग) र (घ) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि वन क्षेत्र प्रयोग हुने सबै किसिमका आयोजनाहरुको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन र

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची भए सम्बन्धित मन्त्रालय वा स्थानीय तह मार्फत मन्त्रालय समक्ष ।

(२) उपनियम (१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको हकमा कार्यसूची पेश भएको निकायले आवश्यक जाँचबुझ गरी आफ्नो राय सहित पन्ध्र दिन भित्र स्वीकृतिको लागि मन्त्रालय समक्ष पठाउनु पर्नेछ।

(३) यस नियम बमोजिम कार्यसूची तयार गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा प्रस्तावकले नियम ६ बमोजिम स्वीकृत क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन समेतको आधार लिनु पर्नेछ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त भएको कार्यसूची स्वीकृत गर्ने निकायले आवश्यक जाँचबुझ गरी व्यहोरा मनासिब लागेमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्न लगाई पन्ध्र दिन भित्र स्वीकृत गर्नेछ।

(५) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको हकमा क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची एकै साथ पेश भएमा मन्त्रालयले एकैसाथ जाँचबुझ गरी स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

८. **वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नुपर्नेः** (१) ऐनको दफा ६ बमोजिम प्रस्तावकले वातावरणीय प्रभावहरुको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गर्न वातावरणीय व्यवस्थापन योजना समेत बनाउनु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) अनुसार वातावरणीय व्यवस्थापन योजना बनाउँदा कार्यान्वयनका चरणहरु अनुसार कृयाकलाप, जिम्मेवारी, समयावधि, सूचक एवं बजेट सहितको हुनुपर्नेछ।

(३) उद्देश्य पुरा भई प्रस्ताव कार्यान्वयन समाप्त भएमा वा कारणवश कार्यान्वनको बीचमै प्रस्ताव खारेज हुँदा प्रस्तावको अवशेषबाट हुनसक्ने वातावरणीय ह्रास नियन्त्रण गर्ने कृयाकलापहरु समेत वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा समावेश गर्नुपर्नेछ।

(४) वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा सूचक सहितको अनुगमन तथा निरीक्षण समय तालिका संलग्न गर्नुपर्नेछ।

(५) प्रस्ताव स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा जाँदा वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा उल्लेख भएका कार्यहरुको सम्पादन सम्बन्धमा प्रस्तावकले निर्माण चरणमा कम्तीमा त्रैमासिक तथा संचालन चरणमा वार्षिक रुपमा प्रगति विवरण तयार गरी स्वीकृत गर्ने निकाय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

९. **वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेः** (१) वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी कार्यसूची स्वीकृत भए पश्चात प्रस्तावकले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि राष्ट्रिय स्तरको र अन्य प्रतिवेदनको लागि स्थानीय स्तरको दैनिक पत्रिकामा र आफ्नो वेबसाईट भए सोमा समेत अनुसूची-९ बमोजिमको ढाँचामा सात दिने सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी राय सुझाव संकलन गर्नुपर्नेछ।

(२) प्रस्तावकले उपनियम (१) बमोजिमको सूचना प्रकाशन गर्दा प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने स्थानीय तहको कार्यालय, सो क्षेत्रमा रहेको शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था तथा अन्य सार्वजनिक स्थलमा सूचना टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (१) र (२) बमोजिमको सूचना टाँस वा प्रकाशन भएकोमा सो सम्बन्धमा कसैको राय सुझाव भए सूचनामा उल्लेखित अवधि भित्र सम्बन्धित प्रस्तावक वा सूचनामा उल्लेख भएका निकायलाई आफ्नो राय सुझाव लिखित रुपमा दिनु पर्नेछ।

(४) प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा नियम ५ बमोजिमको विकल्प विश्लेषण, नियम ६ बमोजिम स्वीकृत क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन, नियम ७ बमोजिम स्वीकृत कार्यसूची, नियम ८ बमोजिमको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तथा सार्वजनिक सूचना र सार्वजनिक सुनुवाईबाट प्राप्त राय सुझावलाई मुख्य आधार बनाउनु पर्नेछ।

(५) यस नियम बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा देहायको ढाँचामा तयार गर्नु पर्नेछ :-

(क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसूची-१० बमोजिम,

(ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अनुसूची-११ बमोजिम,

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अनुसूची-१२ बमोजिम ।

(६) प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा अनुसूची-१३ बमोजिमका विज्ञबाट तयार गर्नु पर्नेछ ।

(७) यस नियमावली बमोजिम तयार गरिने वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन, क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन र कार्यसूची नेपाली भाषामा हुनुपर्नेछ ।

तर वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन, क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन वा कार्यसूचीमा उल्लेख गर्नु पर्ने प्राविधिक शब्द तथा नेपाली भाषामा उल्लेख गर्दा सो शब्दको मूल आशयमा फरक पर्न सक्ने खालको शब्द अङ्ग्रेजी भाषामा उल्लेख गर्न सकिनेछ ।

(८) उपनियम (७) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विदेशी लगानी भएको प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अङ्ग्रेजी भाषामा तयार गरिएको भए सोको कार्यकारी सारांश सहितको संक्षिप्त प्रतिवेदन नेपाली भाषामा समेत तयार गर्नु पर्नेछ।

(९) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा प्रस्तुत गरिएका तथ्याङ्क एवं जानकारीहरुको स्रोत एवं प्रमाणहरु खुलाउनु पर्नेछ। पेश भएका तथ्याङ्कहरुको सत्यता, यथार्थता र विश्वसनीयताको जवाफदेहिता प्रस्तावकको हुनेछ।

(१०) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा वातावरणीय अध्ययन टोलीका सदस्यहरुको अध्ययन जिम्मेवारी र स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने भनी प्रस्तावकको स्व-घोषणापत्र समेत प्रतिवेदनमा संलग्न गर्नुपर्नेछ।

१०. **वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि पेश गर्नु पर्नेः** (१) नियम ९ बमोजिम तयार भएको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृति प्रकृयाको लागि देहाय बमोजिम पेश गर्नु पर्नेछः-

(क) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन भए मन्त्रालय समक्ष।

(ख) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी प्रस्तावको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अध्ययन प्रतिवेदन भए सम्बन्धित मन्त्रालय समक्ष।

(ग) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भएको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन भए सम्बन्धित स्थानीय तह मार्फत मन्त्रालय समक्ष।

(घ) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भएको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन भए स्थानीय तहको कानूनले तोकेको निकाय समक्ष।

(ङ) ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिम स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भएको विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना दुई वा दुई भन्दा बढी स्थानीय तहमा कार्यान्वयन हुने भए सो सम्बन्धी संक्षिप्त

वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन भए सम्बन्धित स्थानीय तहहरु मार्फत मन्त्रालय समक्ष।

(च) उपनियम (१) को (क), (ख), (ग) र (घ) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि वन क्षेत्र प्रयोग हुने प्रस्तावको हकमा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन मन्त्रालय समक्ष।

(२) उपनियम (१) को (ख) र (ग) बमोजिम पेश भएको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन सम्बन्धमा सम्बन्धित स्थानीय तह वा सम्बन्धित मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी सो सम्बन्धमा आफ्नो रायसुझाव उल्लेख गरी सिफारिस साथ स्वीकृतिको लागि पन्ध्र दिन भित्र मन्त्रालय समक्ष पठाउनु पर्नेछ।

(३) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि मन्त्रालय समक्ष पेश गर्दा प्रस्तावसँग सम्बन्धित कार्यालयको सिफारिस समावेश गर्नुपर्नेछ।

(४) उपनियम (२) र (३) को सिफारिस गर्दा अनुसूची-१४ बमोजिमको ढाँचामा हुनुपर्नेछ।

(५) कार्यसूची स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्ष भित्र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि पेश गर्नु पर्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिम समयावधि भित्र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्न नसकिएमा प्रस्तावकले उचित कारण सहित म्याद सकिएको नब्बे दिन भित्र म्याद थपको लागि प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकाय समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम प्राप्त भएको निवेदनलाई प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकायले आवश्यक जाँचबुझ गरी व्यहोरा मनासिब लागेमा प्रतिवेदन पेश गर्न बढीमा एक वर्ष अवधि थप गर्न सक्नेछ।

(८) यस नियममा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि क्षेत्र निर्धारण एवं कार्यसूची स्वीकृत भईसकेको भए यस नियमावली जारी भएको मितिले दुई वर्ष भित्र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि पेश गर्नुपर्नेछ।

(९) तोकिएको अवधि भित्र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्न नसकेमा प्रस्तावकले यस नियमावली बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रकृया पुनः शुरु गर्नुपर्नेछ।

(१०) कुनै प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण एवं कार्यसूची स्वीकृत भैसकेको अवस्थामा प्रभावित क्षेत्र बाहेक अन्य विषयमा परिवर्तन हुने भएमा मन्त्रालयबाट स्वीकृति लिई सो परिवर्तनलाई वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा समावेश गरी पेश गर्नुपर्नेछ।

११. **वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नेः** (१) नियम १० बमोजिम पेश भएको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धमा प्रस्ताव स्वीकृत गर्ने निकायले आवश्यक जाँचबुझ गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम वातावरणीय प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्नको लागि सम्बन्धित निकायले विषय विज्ञ सहितको समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम गठित समितिले आवश्यकता अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको स्थलगत निरीक्षण, अवलोकन र अनुगमन गरी आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछ।

(४) प्रस्ताव स्वीकृति प्रकृयामा प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकायले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायसँग आवश्यक राय सुझाव लिन सक्नेछ ।

(५) नियम १० बमोजिम प्राप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धमा जाँचबुझ गर्दा सो विषयमा थप वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने देखिएमा प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकायले संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको

हकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको हकमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न आदेश दिनु पर्नेछ ।

(६) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको हकमा मन्त्रालयले राय सुझाव सङ्कलन गर्नका लागि सात दिनको अवधि तोकी प्रदेश वा राष्ट्रियस्तरको दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी सोही प्रयोजनको लागि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन वेबसाईट मार्फत उपलब्ध गर्नु पर्नेछ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम प्रकाशित सूचना अनुसार प्रस्ताव र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन उपर कसैको राय सुझाव भए सूचनाको अवधि भित्र प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकायमा पठाउन सक्नेछ।

(८) यस नियमावली बमोजिमको प्रकृया पूरा गरी प्राप्त राय सुझाव समेतको आधारमा जाँचबुझ गर्दा प्रस्ताव कार्यान्वयनले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने र नकारात्मक प्रभावको व्यवस्थापन गर्न सक्ने देखिएमा प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकायले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन देहायको अवधि भित्र स्वीकृत गर्नेछ :-

(क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन भए पन्ध्र दिन भित्र।

(ख) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन भए पैंतीस दिन भित्र।

(९) उपनियम (८) को प्रयोजनको लागि दिन गणना गर्दा कुनै विषयमा थप स्पष्ट गर्न लेखी पठाएको वा थप कागजात माग गरेकोमा माग बमोजिमको विषयमा स्पष्ट भई आएको वा थप कागजात प्राप्त भएको मितिबाट गणना हुनेछ।

(१०) प्रस्तावसँग सम्बन्धित कुनै व्यवस्थापन योजना, कार्ययोजना वा विस्तृत परियोजना भएमा त्यस्ता योजना वा परियोजनाको स्वीकृति

वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नु अघि वा एकै साथ गर्न सकिनेछ।

(११) यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै स्थानीय तहको वातावरण सम्बन्धी कानून निर्माण नभएको अवस्थामा स्थानीय तहको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहले सिफारिस गरी पठाएमा मन्त्रालयले ऐन र यस नियमावली बमोजिमको प्रकृया पूरा गरी त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत गर्न बाधा पर्ने छैन।

१२. **पूरक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्थाः** (१) ऐनको दफा ८ बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत भई प्रस्ताव कार्यान्वयनमा जाँदा स्वीकृत प्रतिवेदनले उल्लेख गरेको प्रभाव वा क्षेत्र निर्धारण भन्दा फरक प्रभाव पर्न गएमा प्रस्तावकले पूरक वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम पूरक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नका लागि प्रस्तावकले आयोजनाको विभिन्न अवयवमा परिवर्तन गर्नुपरेको कारण तथा त्यसबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल असरका बारेमा विश्लेषण गरी वातावरणीय परिसूचक बमोजिमको तुलनात्मक तालिका र अन्य आवश्यक पुष्ट्याइँ सहित प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने निकाय समक्ष निवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम प्राप्त निवेदन उपर जाँचबुझ गर्दा वा मन्त्रालयले प्रस्ताव कार्यान्वयनको अनुगमन निरीक्षण गर्दा पूरक वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने अवस्था देखिएमा सो गर्न अनुमति वा आदेश दिन सक्नेछ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम प्रस्तावको पूरक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत गराउने प्रकृया बाहेक अन्य सबै प्रकृया पूरा गर्नु पर्नेछ।

(५) यस नियमावलीमा जुनसुकै कुरा लेखिएका भए तापनि एकपटक वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भइसकेको प्रस्तावमा केही भौतिक पूर्वाधार, डिजाइन वा स्वरुप परिमार्जन गर्नुपर्ने र संरचना स्थानान्तरण वा फेरबदल गर्नुपर्ने भएतापनि पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएमा वा आयोजनाको क्षमता घटेमा वा रुख कटान सङ्ख्यामा थपघट गर्नु पर्ने भएमा प्रस्तावकले मन्त्रालयको अनुमति लिई वातावरणीय व्यवस्थापन योजना परिमार्जन गरी स्वीकृतिको लागि मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिम पेश हुन आएको परिमार्जित वातावरणीय व्यवस्थापन योजनालाई आवश्यक जाँचबुझ गरी प्रस्ताव कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालयले स्वीकृति दिन सक्नेछ।

१३. **वातावरणीय सम्परीक्षणको व्यवस्थाः** (१) ऐनको दफा ९ अनुसार वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत भई कम्तीमा दुई वर्ष संचालन भैसकेको प्रस्तावहरुको मन्त्रालयले वातावरणीय सम्परीक्षण गर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम मन्त्रालयले वातावरणीय सम्परीक्षण गर्नको लागि विषय विज्ञ सहितको टोली गठन गर्न सक्नेछ।

(३) उपनियम (२) अनुसार वातावरणीय सम्परीक्षण गर्ने टोली, गठन गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्ने टोलीमा संलग्न नभएको व्यक्ति समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (२) बमोजिम गठन भएको सम्परीक्षण गर्ने टोलीले मन्त्रालयको कार्यदिश अनुसार वातावरणीय सम्परीक्षण गरी ऐनको दफा ९ को उपदफा (२) बमोजिम मन्त्रालयमा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम पेश भएको प्रतिवेदन उपर सुझाव कार्यान्वयनको लागी मन्त्रालयले सम्बन्धित प्रस्तावकलाई आदेश दिन सक्नेछ र सोको पालना गर्नु प्रस्तावकको कर्तब्य हुनेछ।

१४. **रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नु पर्नेः** (१) ऐनको दफा १० को उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारको सम्बन्धित विषयगत

मन्त्रालयले रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नु पर्ने नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको सूची तयार गरी प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको सूची प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) समक्ष पेश गर्नु अघि प्रदेश सरकारको सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयले त्यस्ता नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको विषयमा प्रदेश योजना आयोगको सहमति लिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्नु पर्ने नीति, कार्यक्रम वा आयोजनाको सूची प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले स्वीकृत गर्न सक्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिमको सूची अन्तर्गत पर्ने कुनै नीति, कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गर्ने सन्दर्भमा रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण गर्ने प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयले सो को क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन तयार गरी सहमतिका लागि मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम प्राप्त क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन अध्ययन गर्दा व्यहोरा मनासिब लागेमा मन्त्रालयले त्यस्तो प्रतिवेदन प्राप्त भएको मितिले तीस दिनभित्र सहमति प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपनियम (५) बमोजिम मन्त्रालयको सहमति प्राप्त भए पछि सम्बन्धित मन्त्रालयले सो सहमति समेतलाई समावेश गरी तयार गरेको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम पेश भएको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले स्वीकृत गरेमा सो प्रतिवेदनको आधारमा सम्बन्धित मन्त्रालयले रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषणको प्रतिवेदन तयार गरी सो उपर राय सुझाव सङ्कलन गर्नका लागि तीस दिनको अवधि तोकी राष्ट्रियस्तरको दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो

प्रतिवेदन डाउनलोड गर्न मिल्ने गरी सो मन्त्रालयको वेबसाइट मार्फत सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(८) उपनियम (७) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएकोमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले सो प्रतिवेदनको सम्बन्धमा आफ्नो कुनै राय सुझाव भए सूचनामा उल्लेख भएको अवधिभित्र सूचना प्रकाशन गर्ने सम्बन्धित मन्त्रालयमा पठाउन सक्नेछ ।

(९) उपनियम (८) बमोजिम प्राप्त राय सुझाव समेतको आधारमा सम्बन्धित मन्त्रालयले रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन तयार गरी सहमतिको लागि मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(१०) उपनियम (९) बमोजिम प्राप्त रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन अध्ययन गर्दा व्यहोरा मनासिब लागेमा मन्त्रालयले आवश्यक राय सुझाव सहित बढीमा तीस दिनभित्र सहमति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(११) उपनियम (१०) बमोजिम मन्त्रालयबाट सहमति प्राप्त भएमा सम्बन्धित मन्त्रालयले त्यस्तो रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्) समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(१२) उपनियम (११) बमोजिम पेश भएको रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण प्रतिवेदन प्रदेश सरकार (मन्त्रिपरिषद्)ले स्वीकृत गर्न सक्नेछ ।

(१३) रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण सम्बन्धी आधार तथा सिद्धान्त अनुसूची-१५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

१५. **वातावरणीय पार्श्वचित्र बनाउन सक्नेः** (१) ऐनको दफा १२ अनुसार मन्त्रालयले प्रदेशको वातावरण, प्रदूषण, जलवायू परिवर्तन, औद्योगिकरण, शहरीकरण, जनसंख्या चाप, प्राकृतिक स्रोत आदिको अवस्थिति चित्रण गर्नको लागि वातावरणीय पार्श्वचित्र बनाउन सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम वातावरणीय पार्श्वचित्र बनाउँदा प्रदेशको भौगोलिक विभाजन गरी प्रत्येक ईकाइमा कुनै वा सबै वातावरणीय अवस्थितिको नक्साङ्कन गर्न सकिनेछ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम वातावरणीय पार्श्वचित्र बनाउँदा मन्त्रालयले प्रदेश योजना आयोगको राय सुझाव लिन सक्नेछ।

(४) वातावरणीय पार्श्वचित्रले वातावरणीय वहन क्षमता अनुसार मानव क्रियाकलाप, विकास निर्माण कार्य वा परियोजनाको हद सिमा समेत तोक्न सक्नेछ।

(५) प्रदेशमा कार्यान्वयन गरिने विकास निर्माण एवं अन्य मानव क्रियाकलाप वा योजना/परियोजना कार्यान्वयन गर्दा पार्श्वचित्रको समेत आधार लिन सकिनेछ ।

(६) मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार वातावरणीय पार्श्वचित्र अध्यावधिक गरी राख्नेछ।

परिच्छेद - ३

प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन

१६. **प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्थाः** (१) ऐनको दफा १३ को उपदफा (२) र (३) बमोजिम कसैले पनि प्रदूषण हुने कार्य वा फोहरमैला निष्कासन गरी वातावरण एवं जीउधन माथि असर पुऱ्याउने कार्य गर्नु हुँदैन।

(२) प्रदेशको वातावरणीय अवयव वा यसको पूर्णताको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न मन्त्रालयले आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान गरी आवश्यक मापदण्ड, शर्त वा बन्देजको सूचना जारी गर्न सक्नेछ र सोको सबैले पालना गर्नुपर्नेछ।

(३) ऐन वा यस नियमावली अनुसार तोकिएको मापदण्ड, शर्त वा सूचना विपरित कसैले वातावरण वा कसैको जीउधन माथि प्रतिकूल प्रभाव

पार्ने पदार्थ वा फोहरमैला उत्सर्जन वा निष्कासन गरेमा मन्त्रालयले सोको मूल्याङ्कन गरी गराई प्रदुषकबाट क्षतिको असुलउपर गर्नेछ ।

(४) कुनै व्यक्ति, संस्था, उद्योग वा निकायले ऐन वा यस नियमावलीमा तोकिएको शर्त वा मापदण्ड विपरीत फोहरमैला निष्काशन नगर्न सूचना वा निर्देशन गर्दा वा लुकिछिपी फोहरमैला निष्कासन गरेको कारणले जनस्वास्थ्य वा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएमा मन्त्रालयले वा स्थानीय तहले आफ्नै खर्चमा त्यस्तो फोहरमैला हटाउनु पर्ने अवस्था आएमा सो फोहर हटाउँदा लागेको खर्चमा पचास प्रतिशत रकम थप गरी त्यस्तो फोहरमैला निष्कासन गर्ने व्यक्ति, संस्था, उद्योग वा निकायसँग असुलउपर गर्नेछ।

(५) प्रदेश भित्रको वातावरण स्वच्छ र स्वस्थ्य राख्न एवं नागरिकको मौलिक हक सुरक्षित गर्न हरेक स्थानीय तहले फोहरको प्रकृति अनुसार कुहिने, पुनःप्रयोग र पुनर्उत्पादन गर्न सकिने किसिमले वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ र सोको वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्नेछ।

१७. **<u>वातावरणीय सहुलियत तथा वातावरणीय चिन्ह सम्बन्धी व्यवस्थाः</u>** (१) ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) बमोजिम वातावरण वा जलवायू परिवर्तनका विषयहरुमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने उद्योग, व्यवसाय, प्रविधि, ईलम वा प्रकृयालाई प्रोत्साहित गर्न मन्त्रालयले जाँचबुझ गरी सहुलियतको रुपमा नगद अनुदान एवं छुटको व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सहुलियत एवं सुविधा उपलब्ध गराईने आधार प्रदूषण तथा हरीत गृह ग्याँस न्यूनिकरण, वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन, प्राकृतिक स्रोत संरक्षण, प्रदूषण न्यूनिकरण तथा स्वच्छ र स्वस्थ्य वातावरणमा टेवा पुग्ने खालको हुनुपर्नेछ।

(३) ऐनको दफा १४ को उपदफा (२) बमोजिम औद्योगिक तथा व्यवसायिक प्रकृया एवं उत्पादनहरुमा वातावरण मैत्री अभ्यासहरु प्रवर्द्धन

गर्न एवं सर्वसाधरणलाई सोको जानकारी दिन वातावरण मैत्रीको प्रतीक स्वरुप मन्त्रालयले वातावरणीय चिन्ह प्रदान गर्न सक्नेछ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम प्राप्त भएको वातावरणीय चिन्हलाई व्यवसायीले आफ्नो उत्पादनमा समेत प्रयोग गर्न सक्नेछन्।

(५) उपनियम (३) बमोजिमको वातावरणीय चिन्ह प्राप्त गर्न चाहने उत्पादक व्यवसायीले सो उत्पादनको विस्तृत कच्चा पदार्थ र उर्जा स्रोत, उत्पादन प्रकृया, प्रदूषण नियन्त्रणका लागि अपनाइएको विधि प्रविधि र उत्सर्जन व्यवस्थापनको विवरण सहित मन्त्रालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ र सो निवेदनका साथ पछिल्लो दुईवटा अर्धवार्षिक रुपमा गरिएको वातावरणीय स्वअनुगमनको प्रतिवेदन पनि संलग्न गर्नुपर्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिम निवेदन प्राप्त भए पश्चात मन्त्रालयले उत्पादित पदार्थ र उत्पादन प्रकृया एवं सयन्त्रको वातावरणीय अनुगमन निरीक्षण गरी सो संयन्त्र वा उत्पादनलाई वातावरणीय चिन्ह प्रदान गर्न सक्नेछ।

(७) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भई संचालनमा रहेको प्रस्तावले उपनियम (५) र (६) बमोजिम प्रकृया पुऱ्याई प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाण-पत्र लिन सक्नेछन्।

(८) उपनियम (६) वा (७) बमोजिम प्रदान गरिएको वातावरणीय चिन्ह वा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्रको वैधता तीन वर्षलाई हुनेछ।

(९) उपनियम (८) बमोजिम वातावरणीय चिन्ह वा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्रको वैधता समाप्त हुनु भन्दा कम्तीमा तीन महिना अगावै नवीकरणको लागि उपनियम (५) को प्रकृया पूरा गरी मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ।यसरी प्राप्त भएको निवेदनलाई मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी उपयुक्त देखिएमा दुई महिना भित्र नवीकरण गर्न सक्नेछ।

(१०) वातावरणीय चिन्ह वा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको उत्पादन वा प्रकृया वातावरण मैत्री नभएको वा प्रदूषणयुक्त भएको

पाईएमा मन्त्रालयले जुनसुकै बखत प्रदान गरेको वातावरणीय चिन्ह वा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र खारेज गर्न सक्नेछ।

१८. **वातावरण निरीक्षकको काम कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी व्यवस्थाः** (१) ऐनको दफा १६ मा उल्लेखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) प्रदेशको वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रणको लागि प्रदेशमा अवस्थित जुनसुकै तहबाट स्वीकृत भएका प्रस्तावहरुको कार्यान्वयन अवस्थाको वातावरणीय अनुगमन निरीक्षण गर्ने।

(ख) प्रदेशमा स्वच्छ र स्वस्थ्य वातावरण कायम गर्न एवं प्रदूषण नियन्त्रणको लागि आवश्यक पर्ने कार्य गर्ने, गराउने।

(ग) प्रदेश भित्रको वातावरण अध्ययन प्रकृया एवं स्वीकृति प्रकृया प्रभावकारी बनाउन आवश्यक प्राविधिक राय सुझाव दिने।

(घ) निरीक्षणको दौरानमा कुनै दस्तावेज, अभिलेख वा सामान, उपकरण वा पदार्थ एवं नमूना आवश्यक परेमा नियन्त्रणमा लिने।

(ङ) वातावरण निरीक्षणमा पाइएका विषयवस्तु र राय सहितको निरीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धित सरोकारवाला निकाय वा मन्त्रालय समक्ष पेश गर्ने।

(च) प्रदेश भित्रको वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रणको लागि यस नियम बमोजिमका कार्य सम्पादन गर्दा खटनपटन र नियमित प्रतिवेदनका सन्दर्भमा मन्त्रालयको सचिव प्रति जवाफदेही हुने।

१९. **सुरक्षा व्यवस्था मिलाउनु पर्नेः** ऐन तथा यस नियमावलीमा उल्लिखित कार्य गर्ने क्रममा कसैले वातावरण निरीक्षकलाई बाधा अवरोध गरेमा वा निजले निरीक्षण गर्न जाँदा सुरक्षा व्यवस्था प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा निजले सम्बन्धित स्थानीय प्रशासनसँग सहयोग माग गर्न सक्नेछ र त्यस्तो सहयोग माग गरेकोमा सम्बन्धित स्थानीय प्रशासनले आवश्यक सुरक्षा व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

२०. **नमूना सङ्कलन सम्बन्धी व्यवस्थाः** (१) ऐनको दफा १७ बमोजिम मन्त्रालयले वातावरण संरक्षण गर्नको लागि आवश्यक वातावरणीय अवयव वा पदार्थको नमूना संकलन गरी जाँच एवं परीक्षण गर्न सक्नेछ।

(२) उद्योग, कलकारखाना, यन्त्र, सवारी साधन जस्ता यान्त्रिक उपकरणबाट उत्सर्जन वा निष्कासन हुने वा हुन सक्ने प्रदूषण तथा फोहरमैलाको विवरण यकिन गर्न मन्त्रालयले अनुसूची-१६ बमोजिमको विवरण अनुसार नमूना संकलन गर्न सक्नेछ।

(३) उपनियम (१) र (२) बमोजिम नमूना संकलन गर्दा सम्बन्धित सरोकारवालाले आवश्यक सहयोग गर्नुपर्नेछ।

(४) उपनियम (१) र (२) बमोजिम सङ्कलन गरिएको नमूना नियम २१ को उपनियम (१) बमोजिमको प्रयोगशालाबाट परीक्षण गर्ने वा गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(५) उपनियम (३) बमोजिम नमूनाको परीक्षण भए पछि सोको विश्लेषण समेत गरी नतिजाको अभिलेखिकरण गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपनियम (२) बमोजिम गरिएको नमूना परीक्षण नतिजा संवेदनशीलताको आधारमा प्रकाशन गर्न सकिनेछ ।

२१. **प्रयोगशाला सञ्चालन तथा व्यवस्थापनः** (१) ऐनको दफा १८ को प्रयोजनको लागि वायु, जल, जमीन, उर्जा, विकिरण वा ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण एवं वातावरण सम्बन्धी जाँच तथा परीक्षण गर्न मन्त्रालयले वातावरण प्रयोगशालाको व्यवस्थापन गर्नसक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको प्रयोगशाला वा ऐनको दफा १८ को उपदफा (२) बमोजिम नमुना जाँच वा परीक्षण गर्ने प्रयोगशालाले मन्त्रालय वा अन्य निकायबाट परीक्षण गर्न अनुरोध गरिएका नमूनालाई प्राथमिकता दिई परीक्षण गर्नु पर्नेछ।

(३) उपनियम (१) बमोजिमको प्रयोगशालामा प्राविधिक वा विशेष कारणले नमूना जाँच गर्न नसकिएमा त्यस्तो क्षमता वा विशेषता भएको र मन्त्रालयले तोकेको अन्य प्रयोगशालाबाट नमूना परीक्षण गराउन सक्नेछ।

(४) यस नियमावली प्रयोजनको लागि स्थापित भएका प्रयोगशालाले प्रचलित कानून बमोजिमको मापदण्ड पालना गर्नुपर्नेछ।

(५) यस नियमावली बमोजिम स्थापना हुने प्रयोगशालाको संचालन एवं नियमन सम्बन्धी कार्यविधि मन्त्रालयले बनाउन सक्नेछ।

परिच्छेद - ४

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी व्यवस्था

२२. **अनुकूलन योजना बनाउन सक्ने:** (१) ऐनको दफा १९ बमोजिम मन्त्रालयले र स्थानीय तहले आ-आफ्नो क्षेत्राधिकारमा जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर र जोखिम न्यूनिकरण गर्न वा अनुकूलन गर्न गराउनको लागि रेजिलियन्स सहितको अनुकूलन योजना देहाय बमोजिमको आधारमा बनाई कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ।

(क) जलवायू परिवर्तन संकट सन्नता विश्लेषण एवं संकटासन्न क्षेत्र र समुदायलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने।

(ख) सकंटासन्नता विश्लेषण गर्दा पहिचान गरिएका न्यूनिकरण र अनुकूलनका कार्यहरुलाई प्राथमिकिकरण एवं विकासको मूलधारमा समाहितीकरण गर्नुपर्ने।

(ग) अनुकूलन योजना कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन मूल्याङ्कनबाट प्राप्त भएको पृष्ठपोषणबाट अनुकूलन योजनालाई परिमार्जन गर्न सकिने।

(घ) अनुकूलन योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय व्यवस्थापन प्रदेश स्तरको हकमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हकमा स्थानीय सरकारले गर्नुपर्ने।

(ङ) जलवायू परिवर्तन अनुकूलन योजना बनाउँदा तथा कार्यान्वयन गर्दा प्रदेश योजना आयोगको समन्वयमा गर्न सकिने।

२३. **जलवायू परिवर्तन तथा जोखिम सम्बन्धी व्यवस्थाः** (१) ऐनको दफा २० बमोजिम हरीतगृह ग्याँस उत्सर्जन सम्बन्धमा मन्त्रालयले उत्सर्जन नियन्त्रण सम्बन्धी आवश्यक प्रादेशिक रणनीति, योजना, कार्यक्रम एवं मापदण्ड तोकी लागू गर्न सक्नेछ।

(२) हरीतगृह ग्याँस नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य गर्दा मानवजन्य उत्सर्जन स्रोतको पहिचान गर्दै नियन्त्रण कार्यमा र सम्बन्धित अवशोषकको प्रवर्द्धन कार्यमा केन्द्रित रहनेछ।

(३) मन्त्रालयले जलवायू परिवर्तन सम्बन्धी कार्य गर्दा जोखिममा परेको पारिस्थितिकीय प्रणाली, कृषि, सामाजिक-आर्थिक लगायत अन्य क्षेत्रहरुको पहिचान गरी क्षेत्रगत रुपमा विशेष संरक्षण र पूनर्स्थापनाका कार्य लागू गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद - ५

वातावरण संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

२४. **वातावरणीय संरक्षण क्षेत्र तोक्न सक्नेः** (१) ऐनको दफा २१ बमोजिम मन्त्रालयले प्रदेशको कुनै क्षेत्रको साँस्कृतिक, पुरातात्विक, धार्मिक र वातावरणीय दृष्टिकोणले महत्त्व रहेको विशेष क्षेत्रको संरक्षण गर्न आवश्यक ठानेमा प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सो क्षेत्रलाई वातावरणीय संरक्षण क्षेत्र तोक्न सक्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम तोकिएको वातावरणीय संरक्षण क्षेत्रमा मानवजन्य गतिविधीहरु नियन्त्रण गर्दै वातावरण संरक्षण, प्रदूषण नियन्त्रण, जलवायू परिवर्तन व्यवस्थापन एवं जैविक विविधता सम्बन्धित कार्ययोजना मन्त्रालयबाट स्वीकृत गरी लागू गर्न सकिनेछ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम वातावरणीय क्षेत्र निर्धारण गर्दा तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा लक्षित वर्ग सहित सिमान्तकृत एवं स्थानीय समुदाय तथा स्थानीय तहको सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ।

(४) प्रदूषणको कारणले वातावरण तथा जीउधनमा पर्ने सम्भावित जोखिम न्यूनिकरणको लागि मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेश भित्रको कुनै क्षेत्रलाई प्रदूषणयुक्त क्षेत्र तोक्न सक्नेछ।

(५) उपनियम (४) अनुसारको प्रदूषणयुक्त क्षेत्रबाट प्रदूषणको जोखिम घटाउन मन्त्रालयले टोली गठन गरी अध्ययन अनुसन्धान गर्न सक्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिमको टोलीले प्रदूषणयुक्त क्षेत्रको अध्ययन गरी मन्त्रालयमा कार्ययोजना सहितको प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम पेश भएको प्रतिवेदन मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं कार्य टोली गठन गरी प्रतिवेदनको कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद - ६

क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था

२५. **क्षर्तिपूर्ति भराउने**: (१) ऐनको दफा २६ को उपदफा (१) वा (२) बमोजिम क्षतिपूर्तिको लागि निवेदन प्राप्त भएमा मन्त्रालयले त्यस्तो निवेदनको सम्बन्धमा सम्बद्ध ठाउँको वस्तुस्थिति समेतको जाँचबुझ गर्न निवेदन प्राप्त भएको पन्ध्र दिन भित्र सो दफाको उपदफा (४) बमोजिम समिति गठन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम समितिले प्राप्त निवेदनको सम्बन्धमा सम्बन्धित ठाउँको वस्तुस्थिति समेत जाँचबुझ गरी राय सहितको प्रतिवेदन तयार गरी तीस दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो प्रतिवेदनमा सो समितिले पीडित पक्षलाई पुग्न गएको क्षतिको किसिम, परिमाण, असर प्रभावको यकिन गरी कस्तो प्रकारको क्षतिपूर्ति भराउनु पर्ने हो सो समेत खुलाउनु पर्नेछ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदन समेतको आधारमा मन्त्रालयले साठी दिनभित्र क्षतिपूर्तिका विषयमा निर्णय गरी सोको जानकारी निवेदक तथा क्षतिपूर्ति भराउने पक्षलाई समेत दिनु पर्नेछ।

२६. **जायजेथाबाट क्षतिपूर्ति असुल उपर गरिनेः** (१) क्षतिपूर्ति बुझाउनु पर्ने सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले नियम २५ बमोजिमको म्यादभित्र क्षतिपूर्तिको रकम नबुझाएमा त्यस्तो क्षतिपूर्ति पाउने व्यक्ति वा संस्थाले सो म्याद नाघेको तीस दिन भित्र त्यस्तो क्षतिपूर्ति बुझाउनु पर्ने दायित्व भएको व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको जायजेथा खुलाई क्षतिपूर्ति असुल उपर गरी पाउन मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन प्राप्त भएकोमा मन्त्रालयले क्षतिपूर्ति बुझाउने दायित्व भएको व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको जायजेथा प्रचलित कानून बमोजिम लिलाम बिक्री गरी क्षतिपूर्तिको रकम भराई दिई बाँकी रकम प्रचलित कानून बमोजिमको रीत पुऱ्याई लिन आएमा सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ७

विविध

२७. **अनुगमन तथा निरीक्षणः** (१) ऐनको दफा २८ बमोजिम मन्त्रालयले वा सम्बन्धित स्थानीय तहले प्रस्ताव कार्यान्वयनको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम अनुगमन तथा निरीक्षण गर्दा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लिखित प्रभाव भन्दा बढी नकारात्मक प्रभाव परेको देखिएमा त्यस्ता प्रभाव हटाउन वा हटाउने उपाय अवलम्बन गर्न प्रस्तावकलाई आवश्यक निर्देशन दिनेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ।

(३) ऐनको दफा २८ को उपदफा (१) बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहले आफूले गरेको अनुगमन तथा निरीक्षणको प्रतिवेदन प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीस दिन भित्र मन्त्रालय समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।

(४) ऐनको दफा २८ को उपदफा (१) वा (२) बमोजिम मन्त्रालय र सम्बन्धित स्थानीय तहले अनुगमन तथा निरीक्षण गर्दा देहायका व्यवस्था अवलम्बन गर्नु पर्नेछः-

(क) अनुगमन तथा निरीक्षणका लागि प्रत्येक वर्ष कार्ययोजनाको तर्जुमा गर्ने,

(ख) खण्ड (क) बमोजिम तयार गरिएको कार्य योजना अनुसार आवश्यक पर्ने जनशक्ति र खर्चको लेखाजोखा गरी वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गराउने,

(ग) अनुसूची-१७ बमोजिमको ढाँचामा अनुगमन तथा निरीक्षणको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको साठी दिन भित्र सार्वजनिक गर्ने ।

(५) उपनियम (४) को खण्ड (ग) बमोजिमको प्रतिवेदनद्वारा औँल्याइएका सुझाव तथा सिफारिसको प्राथमिकता र अनिवार्यताका आधारमा सम्बन्धित प्रस्तावकहरुले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।

(६) प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा परेको प्रभावको विषयमा वार्षिक रुपमा स्वःअनुगमन गरी सोको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

२८. **पुरस्कार वा प्रशंसापत्र प्रदान गर्न सक्नेः** मन्त्रालयले वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय वा प्रादेशिक सम्पदाको संरक्षण

सम्बन्धी विषयमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने व्यक्ति वा संस्थालाई कदर स्वरुप नगद पुरस्कार तथा प्रशंसापत्र प्रदान गर्न सक्नेछ ।

२९. **वातावरण विशेषज्ञको रोष्टर अद्यावधिक राख्नु पर्नेः** मन्त्रालयले वातावरण संरक्षणको क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका र वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा लामो अनुभव र महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिहरुको रोष्टर तयार गरी अद्यावधिक राख्नेछ।

३०. **अनुसूचीमा हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्नेः** मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी आवश्यकता अनुसार अनुसूचीमा हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्नेछ।

अनुसूची-१
(नियम ३ सँग सम्बन्धित)
संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने प्रस्तावहरु

(क) **वन क्षेत्रः**

(१) १० देखि ५० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वेदशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने।

(२) सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवाहरू १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने।

(३) २० हेक्टरसम्म क्षेत्रफलमा नयाँ वनस्पति उद्यान, वन-बीउ बगैंचा, प्राणी उद्यान र चिडियाखाना निर्माण गर्ने।

(४) आयातित जङ्गली जनावरहरु प्रतिस्थापन गर्ने।

(५) वन क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका प्रत्येक नदी, खोलाबाट दैनिक ५० घन मिटर सम्म बालुवा, ढुंगा, ग्राभेल र माटो संकलन गर्ने।

(६) १ हेक्टरसम्मको वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्ने।

(७) जिल्लाबाट वार्षिक ५ मेट्रिक टनसम्म खोटो सङ्कलन गर्ने।

(८) क्षेत्र, वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा निजी जग्गा बाहेक अन्यत्र नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तहले उपभोक्ता समूह मार्फत निर्माण तथा संचालन गर्ने आयोजना निर्माण गर्न ।

(९) स्रोत माथिको पँहुच, उपयोग र लाभको बाँडफाँड गर्ने।

(१०) तराईमा २० हेक्टरसम्म र पहाडमा ५ हेक्टरसम्म क्षेत्रफलको वन क्षेत्र व्यावसायिक कबुलियती वनको रूपमा दिने ।

(११) प्रदेश सरकारले वन अनुसन्धान प्रयोजनका लागि वार्षिक १५ हेक्टर क्षेत्रफलसम्मको राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने ।

(१२) ५ देखी १० किलोमिटरसम्म लम्बाई भएको वन पथ वा अग्नी रेखा निर्माण गर्ने।

(१३) देहायका प्रस्तावहरुः

(क) वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, वातावरण संरक्षण क्षेत्र वा रामसार क्षेत्रमा सूचिकृत सीमसार क्षेत्रबाट भएर वग्ने नदीनालाको सतहबाट व्यवसायिक प्रयोजन बाहेक आयोजना संचालक आफैले सञ्चालन गर्ने विकास निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने बालुवा, ढुंगा, ग्राभेल र माटो दैनिक १० देखि ५० घन मिटर सम्म निकाल्ने कार्य।

(ख) वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा रहेका निजी बाहेकका जग्गामा प्रदेश सरकार वा स्थानीय सरकारबाट उपभोक्ता समूह मार्फत निर्माण तथा संचालन गर्ने आयोजना।

(ख) **स्वास्थ्य क्षेत्रः** १६ देखि २५ शैय्यासम्मको अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम सञ्चालन गर्ने ।

(ग) **पर्यटन क्षेत्रः** २५ बेड देखि ५० बेडसम्मको होटल वा रिसोर्ट निर्माण, स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने।

(घ) **सडक क्षेत्र**

(१) १०० मीटर लम्बाईसम्मको पुल निर्माण गर्न ।

(२) प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट निर्माण हुने स्थानीय स्तरका सडक।

(ङ) **उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई क्षेत्रः**

(१) १०० हेक्टरसम्म लिफ्ट सिंचाइ आयोजना निर्माण गर्ने।

(२) ६६ के.भी. सम्मको विद्युत प्रशारण लाइन आयोजनाका लागि वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने।

(३) जल तथा मौसम मापन केन्द्र र मौसमी राडार स्थापना कार्य गर्दा वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने।

(४) १ देखि ३ मेगावाट सम्मको जलविद्युत उत्पादन गर्ने कार्य।

(५) १,००० देखि १,५०० घन मिटर क्षमताको बायोग्याँस प्लाण्ट निर्माण गर्ने कार्य।

(च) **<u>आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्रः</u>**

(१) ७ देखि १० तल्ला वा १५ देखि २५ मिटरसम्म उचाइका भवन निर्माण गर्ने ।

(२) ३,००० देखि ५,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलसम्मको निर्माणक्षेत्र वा भूँईक्षेत्रफल भएको आवासीय, व्यावसायिक वा दुवै प्रकृति भएको भवन निर्माण गर्ने ।

(३) ५०० देखि १,००० जनासम्म एकैपटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, सामुदायिक भवन, रंगशाला, कन्सर्ट हल, स्पोर्टस् वा व्यापारिक कम्पलेक्स आदि निर्माण गर्ने ।

(४) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको जग्गा आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(५) १ देखी ५ हेक्टरसम्म सुख्खा सतह ढलान (सुख्खा बन्दरगाह, बसपार्क, पार्किङलट आदि) निर्माण गर्ने।

(६) ५,००० देखि १०,००० लिटरसम्म दैनिक पानीको प्रयोग हुने भवन निर्माण तथा संचालन गर्ने।

(छ) **<u>उद्योग क्षेत्रः</u>**

(१) दैनिक २ देखि १०० मेट्रिक टनसम्म खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(२) मेसिन उपकरणमा १ देखि ५ करोड रुपैयाँसम्म लगानी भएको वर्कशप (मर्मत सम्भार गर्ने समेत) स्थापना तथा संचालन गर्ने।

(३) वन क्षेत्र बाहेक अन्य स्थानमा ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने।

(४) साधारण निर्माणमुखी ढुंगा, डेकोरेटिभ ढुंगा, बालुवा, ग्राभेल, औद्योगिक माटो र साधारण माटो उत्खनन्को लागि दैनिक ५० घन मिटरसम्म उत्खनन् कार्य गर्ने।

(५) नदीनाला सतहबाट दैनिक १०० घन मिटरसम्म बालुवा, ग्राभेल, गिर्खा माटो निकाल्ने।

(ज) **शिक्षा क्षेत्रः** ५० शैयासम्मको शिक्षण अस्पताल संचालन गर्ने।

(झ) **खानी क्षेत्रः**

(१) दैनिक २५ मेट्रिक टनसम्म बालुवा प्रशोधन गर्ने।

(२) साधरण निर्माणमुखी ढुंगा, ग्राभेल, औद्योगिक माटोको लागि दैनिक ५० घन मिटरसम्म उत्खनन् कार्य गर्ने।

अनुसूची-२
(नियम ३ सँग सम्बन्धित)
प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने प्रस्तावहरु

(क) **वन क्षेत्रः**

(१) तराईमा ५० हेक्टर भन्दा बढी ५०० हेक्टरसम्म र पहाडमा ५० हेक्टर भन्दा बढी २५० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वदेशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने ।

(२) सम्बन्धित ठाँउमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवाहरू तराईमा १० हेक्टर भन्दा बढी देखि ५० हेक्टरसम्म र पहाडमा १० हेक्टर भन्दा बढी देखि २५ हेक्टरसम्मका क्षेत्रफलमा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने ।

(३) तराईमा २० हेक्टर भन्दा बढी देखि १०० हेक्टरसम्म र पहाडमा ५ हेक्टर भन्दा बढी देखि ५० हेक्टरसम्म क्षेत्रफलको व्यवसायिक वन कबुलियती वनको रूपमा दिने ।

(४) प्रदेश सरकारद्वारा वन अनुसन्धानको प्रयोजनार्थ वार्षिक १५ हेक्टर भन्दा बढी देखि ३० हेक्टर क्षेत्रफलसम्मको राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने ।

(५) निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र वा वन संरक्षण क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्र स्थापना गर्ने वा विस्तार गर्ने ।

(६) २० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्रफलमा नयाँ वनस्पति उद्यान, वन वीउ बगैंचा, प्राणी उद्यान र चिडियाखाना निर्माण गर्ने ।

(७) प्रादेशिक निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, सिमसार क्षेत्र तथा संरक्षित जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्ने ।

(८) देहाय परिमाणमा वन पैदावार संकलन गर्ने गरी जिल्ला भित्रको पञ्चवर्षीय वन कार्य योजना, मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना वा वन संरक्षण क्षेत्रको कार्य योजना तयार गर्ने।

(क) वार्षिक ५० मेट्रिक टनसम्म जरा तथा गानो संकलन गर्ने,

(ख) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म बोक्रा संकलन गर्ने,

(ग) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म पात/डाँठ संकलन गर्ने (सालसिड, रिठ्ठा र अमला, तेन्दुपात, भोर्लेपात, तेजपात बाहेक) ।

(घ) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म फूल वा भुवा संकलन गर्ने,

(ङ) वार्षिक २०० मेट्रिक टनसम्म फल वा बीज संकलन गर्ने,

(च) वार्षिक १५० मेट्रिक टनसम्म बिरुवा संकलन गर्ने,

(छ) वार्षिक २०० मेट्रिक टनसम्म गम, रेजिन (सल्लाको खोटो बाहेक) वा लोहवान संकलन गर्ने ।

(ज) वार्षिक २ लाख घन फिट भन्दा बढी काठ उत्पादन तथा संकलन गर्ने।

(९) सार्वजनिक बुट्यान क्षेत्रमा जडिबुटी र सुगन्धित वनस्पतिको व्यावसायिक उत्पादनको लागि जडिबुटी केन्द्र स्थापना गर्ने ।

(१०) प्रचलित कानून अनुसार प्रशोधन गरी सारतत्व निकाली निकासी गर्न पाइने प्रजातिहरुको हकमा एक जिल्लाबाट प्रति प्रजाति २० देखि १०० टनसम्म वन पैदावर सङ्कलन गर्ने ।

(११) सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन, वन संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, सीमसार क्षेत्र वा संरक्षित क्षेत्र भएर वहने प्रत्येक नदी, खोलाबाट दैनिक ५० घनमिटरभन्दा बढी बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेल र माटो सङ्कलन गर्ने ।

(१२) १ हेक्टर देखि ५ हेक्टरसम्मको वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्ने ।

तर यस नियमावली प्रारम्भ हुनु अघि वन क्षेत्रमा सडकको ट्र्याक तयार भएको हकमा सो सडक तथा सिंचाई नहरको स्तरोन्नती गर्दा थप हुने वन क्षेत्रको क्षेत्रफल मात्र गणना गर्नुपर्नेछ।

(१३) वन क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र भित्रको वन क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र भित्रको वन क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्र भित्रको वन क्षेत्रमा २५ शैय्यासम्मको रिसोर्ट, होटल, अस्पताल वा २५ कोठासम्मको शिक्षण संस्था निर्माण कार्य गर्ने ।

(१४) स्वीकृत वन कार्ययोजना बमोजिम ५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रबाट कटान भएका रुखको जरा, ठुटा निकाल्ने।

(१५) बाह्य (एक्जोटिक) तथा मिचाहा (इन्भेसिभ) जङ्गली प्राणी तथा वनस्पतिको प्रथम आगमन (ईन्ट्रोडक्सन) लगायत जि. एम. ओ. (जेनेटिकल्ली मोडिफाइड अर्गानिज्म) र एल.एम.ओ. (लिभिङ मोडिफाइड अर्गानिज्म) प्रभावित प्रजाति एवं प्रविधिको स्थापना, प्रशारण तथा अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य गर्ने ।

(१६) एक जिल्लाबाट वार्षिक ५ मेट्रिक टनभन्दा बढी खोटो सङ्कलन गर्ने।

(१७) १० किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको वन पथ वा अग्नी रेखा निर्माण गर्ने।

(१८) देहायका प्रस्तावहरुः

(क) मध्यवर्ती क्षेत्र भित्र विद्युत प्रसारण लाइन वा विद्युत प्रसारण लाइनबाट ट्याप गरी नयाँ आउटडोर सबस्टेशन निर्माण कार्य।

(ख) वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र वा वातावरण संरक्षण क्षेत्रभित्र १० मेगावाट सम्मको जलविद्युत आयोजना वा १३२ के.भि. वा सो भन्दा कम भोल्टेज स्तरका विद्युत प्रसारण वा वितरण लाइन र सो अन्तर्गतका सबस्टेशन निर्माण कार्य।

(ख) <u>उद्योग क्षेत्र</u>

(१) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रियाबाट मदिरा उत्पादन गर्ने तथा दैनिक ५ लाख लिटरसम्म क्षमता भएको ब्वाइलर र फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त डिस्टिलरी, ब्रुअरी तथा वाइनरी उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२) कार्बोनेटेड वा ननकार्बोनेटेड बेभरेज, जुस आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३) वनस्पति घ्यू वा खाने तेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४) दैनिक १ मेट्रिक टनभन्दा बढी चिया, कफी, जडिबुटी आदि प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(५) दैनिक १०० देखि ३,००० मेट्रिक टनसम्म खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(६) दैनिक १० मेट्रिक टनभन्दा बढी खाद्य पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७) दैनिक २५ मेट्रिक टनसम्म हाड, सिंग र खुर प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(८) दैनिक १५,००० वर्गफिटसम्म छाला प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(९) पाइपलाईन बाहेक व्यापारिक प्रयोजनको लागि प्रति सेकेन्ड १० लिटरभन्दा बढीको दरले पानी प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१०) एल. पी. जी. ग्याँस, बायोग्याँस, नेचुरल ग्याँसको उत्पादन, भण्डारण, फिलिङ्ग, रिफिलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(११) कार्वन डाई-अक्साईड, अक्सिजन, नाईट्रोजन, ऐसिटिलिन आदि उत्पादन तथा रिफिलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१२) वार्षिक ३ करोड गोटासम्म उत्पादन क्षमता भएको पोलेको ईट्टा, टायल आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने।

(१३) दैनिक १० हजार भन्दा बढी कम्प्रेस्ड ईट्टा, होलो ईट्टा/ब्लक्स उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१४) दैनिक १,००० मेट्रिक टनसम्म क्षमताको क्रसर उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१५) दैनिक २५ मेट्रिक टनभन्दा बढी बालुवा प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१६) दैनिक १०० मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको एसिड वा अल्काली उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१७) रसायन (प्लाष्टिसाईजर, क्लोरिन, सोडियम हाइपो-क्लोराइड आदि), ग्लु, एधेसिभ बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१८) जिङ्क अक्साइड उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१९) श्रृङ्गार सामान बाहेकका रङ्ग रोगन उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(२०) ब्लेण्डिङ्ग, रिप्रोसेसिङ्ग वा रिक्लामेशन प्रक्रियाबाट लुब्रिकेन्टस् उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२१) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रियाबाट विटुमिन तथा विटुमिन इमल्सनको उत्पादन तथा रिफिलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२२) लामखुट्टे वा अन्य किरा रिपेलेन्ट (झोल, क्वाईल, ट्याबलेट, लोसन, धुप आदि) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२३) दैनिक ५ मेट्रिक टनभन्दा बढी डिटरजेन्ट, स्याम्पु, लिक्विड क्लिनर, क्लिनिङ्ग पाउडर, स्यानिटाईजर, फ्रेसनर आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२४) दैनिक १ मेट्रिक टन भन्दा बढी साबुन, सर्फ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२५) ब्याट्री (ड्राइ वा वेट वा लिथियम आयोन) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२६) दैनिक ५० मेट्रिक टनसम्म (ड्राई वा वेट) ब्याट्री रिसाईक्लिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२७) दैनिक ५ मेट्रिक टनसम्म फोम उत्पादन उद्योग (फोमको प्रयोग गरी २ मेट्रिक टनभन्दा बढी वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग समेत) स्थापना गर्ने ।

(२८) परम्परागत घरेलु उद्योगबाहेकका दैनिक १०० मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको पल्प वा कागज उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२९) दैनिक १ मेट्रिक टनभन्दा बढी स्टेशनरी सामान (पेन, डटपेन, सिसाकलम, कापी रजिस्टर आदि) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(३०) दैनिक ५ मेट्रिक टनभन्दा बढी प्याकेजिङ्ग (कोरुगेटेड बक्स, कार्डबोर्ड आदि) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३१) डाईङ्ग (परम्परागत घरेलु उद्योग बाहेकका धागो तथा कपडा रङ्गाई वा धुलाई गर्ने गलैंचा, पस्मिना समेत) उद्योग स्थापना गर्ने।

(३२) दैनिक ५ मेट्रिक टनभन्दा बढी धागो प्रयोग गरी कपडा उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३३) स्पिनिङ्ग मिल स्थापना गर्ने ।

(३४) जुट उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३५) कोयर डोरी वा कोयर म्याट्रेस उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(३६) चुनढुंगा वा क्लिंकरमा आधारित दैनिक ३,००० मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको क्लिंकर वा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३७) दैनिक ३,००० मेट्रिक टनसम्म चुन उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने।

(३८) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको वा २० करोड देखि २ अर्बसम्म मेसिन उपकरणमा लगानी हुने खनिजजन्य पदार्थ प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३९) औषधि उद्योग स्थापना गर्ने र दैनिक ५० मेट्रिक टनसम्म औषधीको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड संश्लेषण वा उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४०) दैनिक ५०० किलोग्राम भन्दा बढी आयुर्वेदिक औषधी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४१) दैनिक ५ मेट्रिक टनभन्दा बढी प्लाष्टिकका सामान (पाईप, फिटिङ्ग, यार्न, रयापर, आदि उत्पादन गर्ने सहित) उत्पादन गर्ने उद्योग (खेर गएको प्लाष्टिकको कच्चा पदार्थ वा भर्जिन ग्रयानुल्स, रेजिन, कम्पाउण्ड मा आधारित) स्थापना गर्ने ।

(४२) टायर, ट्युब्स र रबर प्रशोधन तथा उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४३) पुरानो टायर तथा प्लाष्टिक प्रशोधन गरी इन्धन (तेल) निकाल्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४४) एनोडाइजिङ्ग, इलेक्ट्रोप्लेटिङ्ग तथा ग्याल्भनाइजिङ्ग गर्ने उद्योग (सुन वा चाँदीको प्लेटिङ गर्ने घरेलु उद्योग बाहेक) स्थापना गर्ने।

(४५) रोलिङ्ग मिल उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४६) दैनिक १० मेट्रिक टनभन्दा बढी कट्-टु-लेन्थ गर्ने तथा भाँडा बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४७) दैनिक ५० मेट्रिक टनभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको फाउण्ड्री उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४८) दैनिक ५०० मेट्रिक टनसम्म प्रारम्भिक स्मेल्टिङ्ग गरी फेरस तथा नन् फेरस वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४९) दैनिक ७५० मेट्रिक टनसम्म धातु रिमेल्टिङ्ग वा रिरोलिङ्ग वा ऐलोयिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(५०) १० मेट्रिक टनभन्दा बढी मेटल तथा नन् मेटलबाट फ्याब्रिकेशन (स्टकचर समेत) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(५१) गाडी, मोटर साईकल, अटोरिक्सा आदि तथा दैनिक १०० थान भन्दा बढी साईकल/रिक्सा (इन्धन वा विद्युत प्रयोग नगरी) एसेम्बलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(५२) १ करोड रुपैया भन्दा बढीको मेसिन उपकरण प्रयोग गरी इलेक्ट्रिकल तथा इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरु एसेम्बलिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(५३) दैनिक १ मेट्रिक टनभन्दा बढी बिजुलीको तार (वायरिङ्ग तथा प्रसारणको लागि) उत्पादन वा विधुत ट्रान्सफर्मर उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(५४) मेसिन उपकरणमा ५ करोड रुपैयाभन्दा बढी लगानी भएको वर्कशप (मर्मात सम्भार गर्ने समेत) स्थापना गर्ने ।

(५५) मेसिन उपकरणमा ५ करोड रुपैया भन्दा बढी लगानी गर्ने निर्माण सम्बन्धी कार्य गर्ने उद्योगको स्टोरेज यार्ड स्थापना गर्ने ।

(५६) सबै प्रकारका ग्याँस सिलिन्डर उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(५७) उद्योगले आफ्नो प्रयोगको लागि ५ देखि ४० मेगावाटसम्म वैकल्पिक ऊर्जा प्रविधि (सौर्य, वायू,जैविक आदि) बाट कोजेनेरेशन, ट्राईजेनेरेशन वा डिजिसेटबाट विद्युतीय ऊर्जा वा ताप उत्पादन गर्ने।

(५८) उद्योगले आफ्नो तापीय ऊर्जा प्रयोजनको लागि बायोमास, कोइलाबाट सञ्चालन हुने ग्याँसिफायर जडान गरी सञ्चालन गर्ने ।

(५९) वार्षिक ५० हजार देखि ५ लाख घन फिटसम्म काठ प्रयोग गर्ने सःमिल स्थापना गर्ने ।

(६०) दैनिक ५०० घन फिटभन्दा बढी काठ प्रयोग गरी झ्याल ढोका लगायतका फर्निचर सामान उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६१) रोजिन, टर्पेन्टाईन तथा कत्था उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६२) बार्षिक २ लाख घन फिटसम्म काठ वा काठजन्य पदार्थ प्रयोग गरी भेनियर, प्लाईउड, प्लाईबोर्ड आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने।

(६३) दैनिक ५ मेट्रिक टनभन्दा बढी बाँस तथा बेतका सामानहरु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६४) दैनिक ५०० किलोग्राम भन्दा बढी सुर्तिजन्य पानमसलाहरु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६५) चुरोट तथा बिडी उत्पादन (सूर्ती ड्राइ गर्ने समेत) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६६) सलाई उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६७) दैनिक १० किलो लिटरभन्दा बढी बायोडिजेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६८) सोल्भेन्ट एक्सट्र्याक्सन प्रक्रियाबाट खाने तेलबाहेक अन्य तेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६९) एक्सट्र्याक्सन, डिष्टिलेसन आदि प्रविधिबाट सुगन्धित तेल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७०) अर्ध प्रशोधित तेल, फोस्सिल फ्युल प्रयोग गरी दैनिक २०० मेट्रिक टनसम्म पेट्रोलियम पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७१) दैनिक ५ लिटर भन्दा बढी रसायन तथा रिएजेण्ट प्रयोग हुने प्रयोगशाला स्थापना गर्ने ।

(७२) काँच प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७३) दैनिक १ मेट्रिक टनभन्दा बढी पशुपन्छीको दाना उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७४) दैनिक २०० जोरभन्दा बढी जुत्ता तथा चप्पल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७५) दैनिक १ लाखभन्दा बढी पृष्ठ छपाई गर्ने प्रिन्टिङ्ग प्रेस सञ्चालन गर्ने।

(७६) दैनिक १०० मेट्रिक टनभन्दा बढी कार्गो ह्याण्डलिङ गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७७) कम्प्युटर, सफ्टवेयर, विद्युतीय उपकरणहरु प्रयोग गरी सफ्टवेयर तयारी, अनलाईन सेवा, ईन्टरनेट, रेडियो, केबुल नेटवर्क जस्ता प्रकृतिका सेवा दिने कार्य तथा तालिम, परामर्श जस्ता कार्यहरु

बाहेक रु. २५ करोड देखि २ अर्ब रुपैयाँसम्म मेसिन उपकरणमा लगानी हुने उद्योग ।

(७८) अस्फाल्ट ब्याचिङ्ग प्लाण्ट स्थापना तथा संचालन गर्ने।

(ग) **खानी क्षेत्रः**

(१) १०० जनासम्म स्थायी बसोबास स्थानान्तरण वा पुनर्वास गरी खानी उत्खनन् गर्ने ।

(२) रेडियोधर्मी धातुहरु बाहेक अन्य धातुहरु उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक १,००० टनसम्म वा सतही उत्खनन् भए दैनिक २,००० टनसम्म उत्खनन् कार्य गर्ने ।

(३) अधातु खनिज उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक २,००० टनसम्म वा सतही उत्खनन् भए दैनिक ४,८०० मेट्रिक टनसम्म उत्खनन् कार्य गर्ने ।

(४) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, डेकोरेटिभ ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल, औद्योगिक माटो र साधारण माटोको दैनिक ५० देखि ५०० घन मिटरसम्म उत्खनन् कार्य गर्ने ।

(५) कोईला तथा मट्टीकोईलाको लागि सतही उत्खनन् दैनिक १,००० टनसम्म वा भूमिगत उत्खनन् दैनिक २,००० टनसम्मको कार्य।

(६) दैनिक २ लाख घन मिटरसम्म प्राकृतिक ग्याँस उत्पादन कार्य गर्ने।

(७) नदीनाला सतहबाट दैनिक १०० घन मिटर भन्दा बढी ३०० घन मिटरसम्म बालुवा, ग्राभेल, गिर्खा माटो निकाल्ने।

(घ) सडक क्षेत्रः

(१) २५ किलोमिटरसम्म लम्बाईको नयाँ सडकहरु निर्माण गर्ने ।

(२) ५ देखि ५० किलोमिटरसम्मको रज्जुमार्ग निर्माण गर्ने ।

(३) १ देखि ५ किलोमिटरसम्मको केबुल कार मार्ग निर्माण गर्ने ।

(४) १०० मिटरभन्दा बढी लम्बाईको पुल निर्माण गर्ने ।

(५) सडक प्रयोजनको लागि १ देखि ३ किलोमिटरसम्मको सुरुङ बनाउने।

(६) चारपाङ्ग्रे सवारी सञ्चालन हुने अकाशे पुल (फ्लाई ओवर) निर्माण गर्ने।

(७) सार्वजनिक यातायातको लागि मोनो रेलमार्ग सञ्चालन गर्ने।

(८) १० किलोमिटर भन्दा बढी ५० किलोमिटरसम्म लम्बाईको प्रदेश सडक तथा सहायक सडकहरूको चौडाई वृद्धि हुने गरी स्तरवृद्धि, पुनर्स्थापना तथा पुनः निर्माण गर्ने ।

(ङ) **आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्रः**

(१) ५,००० भन्दा बढी १०,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलसम्मको निर्माण क्षेत्र वा भूँईक्षेत्रफल भएको आवासीय, व्यवसायिक वा दुवैको संयूक्त भवन निर्माण गर्ने ।

(२) १,००० देखि २,००० जनासम्म एकैपटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, सामुदायिक भवन, रंगशाला, कन्सर्टहल, स्पोर्टस् वा व्यापारिक कम्प्लेक्स आदि निर्माण गर्ने ।

(३) १ हेक्टरदेखि ५ हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा आवास विकास गर्ने ।

(४) १० हेक्टरदेखि १०० हेक्टरसम्मको जग्गा विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(५) ५ हेक्टरभन्दा बढी सुख्खा सतह ढलान (सुख्खा बन्दरगाह, बसपार्क, पार्किङलट आदि) निर्माण गर्ने ।

(६) २०,००० घन मिटरभन्दा माथि माटो पुर्ने तथा माटो काटी साइट विकास गर्ने ।

(७) ११ तल्ला वा २५ मिटरभन्दा बढी १६ तल्ला वा ५० मिटरसम्म उचाई भएको भवन निर्माण गर्ने।

(८) १०,००० देखि २०,००० लिटरसम्म दैनिक पानीको प्रयोग हुने भवन निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।

(च) <u>जलस्रोत र ऊर्जा क्षेत्रः</u>

(१) विद्युत प्रशारण लाईन र सबस्टेशन निर्माण अन्तर्गतः-

(क) १३२ के.भी. वा सोभन्दा बढी क्षमताको विद्युत प्रसारण लाइन निर्माण गर्ने ।

(ख) विद्यमान २२० के.भी. वा सोभन्दा बढी क्षमताको विद्युत प्रसारण लाइनबाट ट्याप गरी नयाँ आउटडोर सवस्टेशन निर्माण गर्ने ।

(२) विद्युत उत्पादन अन्तर्गतः

(क) ३ भन्दा माथि देखि ५० मेगावाट क्षमतासम्मको जलविद्युत उत्पादन आयोजना निर्माण गर्ने।

(ख) १ देखि ५ मेगावाट क्षमता सम्मको खनिज तेल वा ग्याँसबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ग) १,५०० घन मिटर भन्दा बढी क्षमताको बायोग्याँस प्लाण्ट निर्माण गर्ने।

(३) सिंचाईको नयाँ प्रणाली अन्तर्गतः-

(क) तराई वा भित्री मधेशमा २०० हेक्टर देखि २,००० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिंचाई गर्ने ।

(ख) पहाडी उपत्यका र टारमा २५ देखि ५०० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिंचाई गर्ने ।

(ग) पहाडी भिरालो पाखा र पर्वतीय क्षेत्रमा २५ देखि २०० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिंचाई गर्ने।

(घ) १०० हेक्टरभन्दा बढीको लिफ्ट सिंचाई आयोजना निर्माण गर्ने।

(४) सिंचाईको पुनरुत्थान प्रणाली अन्तर्गतः विद्यमान प्रणाली भित्रका सिंचाई आयोजनामा नयाँ हेडवर्क्स निर्माण वा मूल नहर परिवर्तन हुने कुनै पनि पुनरुत्थान आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(५) २५ देखि १०० जनासम्म स्थायी बसोबास भएका जनसंख्या विस्थापित गर्ने कुनै पनि जलस्रोत विकास कार्य।

(६) १० किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको नदी नियन्त्रणको कार्य गर्ने ।

(७) १५ देखि ३० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा कृत्रिम जलाशय निर्माण कार्य।

(८) २० घन मिटर प्रति सेकेन्ड भन्दा बढीको दरले पानी अर्को जलाधार डाइभर्सन निर्माण कार्य।

(९) नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रः

(क) १ देखि १० मेगावाट क्षमतासम्मको सौर्य उर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ख) १ देखि १० मेगावाट क्षमतासम्मको वायु उर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ग) ०.५ देखि २ मेगावाट क्षमतासम्मको जैविक उर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(घ) चिनी उद्योग क्षेत्रभित्रको उखु पेलिसकेपछि निस्किने खोस्टा (बगास) बाट विद्युत सहउत्पादन (कोजेनेरेशन) हुने आयोजना संचालन गर्न ।

(छ) <u>पर्यटन क्षेत्रः</u>

(१) ५१ देखि १०० शैयासम्मको होटल वा रिसोर्ट स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।

(२) विद्यमान विमानस्थलमा क्षेत्रफल थप्ने ।

(३) माछा वा अन्य जलचर भएको कुनै नदी वा तालमा इञ्जिन जडित उपकरण र इन्धन ज्वलन गरी ऱ्याफ्टिङ्ग कार्य वा क्रुज सञ्चालन गर्ने।

(४) तालमा स्थापना हुने हाउस बोट (तैरने घर) सञ्चालन गर्ने ।

(ज) <u>खानेपानी क्षेत्रः</u>

(१) १०० देखि ५०० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको वर्षाको पानी सङ्कलन गर्ने तथा सोही क्षेत्रफलमा भएका पानीका स्रोतहरूको प्रयोग गर्ने ।

(२) सेफ इल्ड १०० लिटर प्रति सेकेन्ड भन्दा बढीको सतही पानीको स्रोत र सो पानीको ५० देखि ७५ प्रतिशतसम्म सुख्खा समयमा आपूर्ति गर्ने।

(३) प्रति सेकेण्ड १०० लिटर भन्दा बढीको दरले पानी प्रशोधन गर्ने ।

(४) भूमिगत पानीको स्रोत विकासका लागि कूल एक्यूफरको ५० देखि ७५ प्रतिशतसम्म रिचार्ज गर्ने ।

(५) १ देखी ३ किलोमिटर सम्मको सुरुङ निर्माण गरी खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(६) खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्नको लागि २५ देखि १०० जनासम्म जनसंख्या विस्थापन गर्ने ।

(७) पानीको श्रोतको माथिल्लो भागमा ५०० जनसंख्यासम्मको बसोबास गराउने ।

(८) ५० हजारदेखि २ लाखसम्मको जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गर्ने।

(९) ५० हजारदेखि २ लाखसम्मको जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गरी नयाँ स्रोत जोड्ने ।

(१०) १ किलोमिटर भन्दा बढीको डाइभरसन् सम्बन्धी काम गर्ने ।

(११) २५,००० भन्दा बढी जनसंख्यालाई सेवा दिने ट्रिटमेन्ट सहितको ढल निकास सिष्टम समावेश भएका खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(झ) **फोहोर मैला व्यवस्थापन क्षेत्रः** घर तथा आवास क्षेत्रबाट निस्कने फोहरमैला सम्बन्धमा देहायको काम गर्नेः-

(१) वार्षिक १,००० देखि ५,००० मेट्रिक टनसम्म फोहोरमैला जमिनमा भर्ने ।

(२) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको ट्रान्सफर स्टेशन र रिसोर्स रिकोभरी एरिया सम्बन्धी काम गर्ने।

(३) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको रसायन, यान्त्रिक वा जैविक तरिकाबाट फोहोरमैला छनौट, केलाउने, तह लगाउने र पुनः प्रयोग गर्ने ।

(४) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको कम्पोष्ट प्लाण्ट सम्बन्धी काम गर्ने ।

(५) ५ एम. एल. डी. क्षमता सम्मको ढल व्यवस्थापन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(६) ५०,००० सम्मको जनसंख्यालाई टेवा पुर्याउने उद्देश्यले सञ्चालन हुने ढल निकास, सरसफाई वा फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्ने।

(ञ) **<u>कृषि क्षेत्रः</u>**

(१) पहाडमा १ हेक्टरसम्म र तराईमा ५ हेक्टरसम्म राष्ट्रिय वन क्षेत्र कृषिको लागि प्रयोग गर्ने ।

(२) निर्माण सम्बन्धी देहायको काम गर्ने ।

(क) ३०,००० वटाभन्दा बढी पंक्षी जाति पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।

(ख) १,००० वटाभन्दा बढी ठूला चौपायाहरू पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।

(ग) ५,००० वटाभन्दा बढी साना चौपायाहरू (भेडा, बाख्रा) पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।

(घ) २,००० वटा भन्दा बढी बगुंर/सुगुंर पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने।

(ङ) महानगरपालिका र उपमहानगरपालिका क्षेत्र अन्तर्गत तराईमा १ हेक्टरभन्दा बढी तथा अन्य ठाउँमा ०.५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा कृषि थोक बजार स्थापना गर्ने ।

(च) वार्षिक २५ करोडभन्दा बढी माछाको भूरा उत्पादन गर्न ह्याचरीका लागि पोखरी निर्माण गर्ने।

(छ) पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण सम्बन्धी दैनिक २,००० भन्दा बढी नमूना संकलन तथा परीक्षण कार्यको लागि प्रयोगशाला निर्माण गर्ने।

(ज) अनुमति प्राप्त पशु बधशाला निर्माण गर्ने।

(झ) प्यारेन्ट र ग्रयाण्ड प्यारेन्ट कुखुरा पालन तथा ह्याचरी सञ्चालनको लागि निर्माण कार्य।

(३) म्याद नाघेका विषादीको (सूचित विषादीहरूको हकमा मात्र) भण्डारण तथा विसर्जन गर्ने ।

(४) रासायनिक मल उत्पादन, संश्लेषण (फर्मुलेशन), समिश्रण (ब्लेण्डिङ), प्याकेट वा डिब्बाबन्दी (प्याकेजिङ/क्यानिङ), भण्डारण (स्टोरेज्) सम्बन्धी कार्य तथा उद्योग स्थापना गर्ने।

(५) जीवनाशक विषादी उत्पादन, संश्लेषण (फर्मुलेशन), समिश्रण (ब्लेण्डिङ), प्याकेट वा डिब्बाबन्दी (प्याकेजिङ/क्यानिङ), भण्डारण (स्टोरेज्) सम्बन्धी कार्य तथा उद्योग स्थापना गर्ने।

(६) देहाय बमोजिमको कृषीजन्य उद्योग स्थापना गर्नेः-

(क) दैनिक १०,००० लिटर भन्दा बढी क्षमताको दुग्ध प्रशोधन (दुधको परीकार समेत) उद्योग स्थापना गर्ने।

(ख) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी माछा, मासु प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(ग) १००० मेट्रिक टन भन्दा बढी भण्डारण क्षमता भएको कोल्ड स्टोरेज स्थापना गर्ने।

(घ) परम्परागत भेटेरिनरी औषधी बाहेकका भ्याक्सिन तथा औषधी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(ङ) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी फलफूल वा तरकारीको प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(च) दैनिक २ देखी १० मेट्रिक टनसम्म प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(ट) **स्वास्थ्य क्षेत्रः** २६ देखि १०० शैय्यासम्मको अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम वा चिकित्सा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने।

(ठ) **शिक्षा क्षेत्रः** ५१ भन्दा बढी १०० शैय्या सम्मको शिक्षण अस्पताल सञ्चालन गर्ने।

अनुसूची-३

(नियम ३ सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावहरू

(क) **वन क्षेत्रः**

(१) तराईमा ५०० हेक्टरभन्दा बढी र पहाडमा २५० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वदेशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने ।

(२) सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवा तराईमा ५० हेक्टरभन्दा बढी र पहाडमा २५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गर्ने ।

(३) तराईमा १०० हेक्टरभन्दा बढी र पहाडमा ५० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रफलको वन व्यावसायीक कबुलियती वनको रूपमा दिने ।

(४) प्रदेश सरकारले वन अनुसन्धान प्रयोजनार्थ वार्षिक ३० हेक्टरभन्दा बढीका राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने ।

(५) वन क्षेत्रमा फोहोर मैला फाल्न ल्यान्डफील साईट निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने ।

(६) वन क्षेत्र, वन संरक्षण क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष तथा संरक्षण क्षेत्रको वन क्षेत्र मध्यवर्ती क्षेत्रको वन क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र र वातावरण संरक्षण क्षेत्रको वन क्षेत्रमा २५ बेड भन्दा बढीको रिसोर्ट वा होटल, २५ शैया भन्दा बढीको अस्पताल निर्माण वा २५ कोठा भन्दा बढीको शिक्षण संस्था निर्माण गर्ने ।

(७) देहाय अनुसारको वन पैदावार संकलन गर्ने गरी जिल्ला भित्रको पञ्च वर्षीय वन कार्ययोजना, मध्यवर्ति क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना तयार गर्ने वा वन संरक्षण क्षेत्रको कार्ययोजना तयार गर्ने ।

(क) वार्षिक ५० मेट्रिक टन भन्दा बढी जरा तथा गानो संकलन गर्ने,

(ख) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी बोक्रा संकलन गर्ने,

(ग) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी पात/डाँठ संकलन गर्ने (सालसिड, रिठ्ठा र अमला, तेन्दुपात, भोर्लापात, तेजपात बाहेक)

(घ) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी फूल र भुवा संकलन गर्ने,

(ङ) वार्षिक २०० मेट्रिक टन भन्दा बढी फल र बीज संकलन गर्ने,

(च) वार्षिक १५० मेट्रिक टन भन्दा बढी बिरुवा संकलन गर्ने,

(छ) वार्षिक २०० मेट्रिक टन भन्दा बढी गम, रेजिन (सल्लाको खोटो बाहेक), लाहा वा लोहवान संकलन गर्ने।

(८) प्रचलित कानून अनुसार प्रशोधन गरी सारतत्व निकाली निकासी गर्न पाइने प्रजातिको हकमा एक जिल्लाबाट प्रति प्रजाति १०० टनभन्दा बढी वन पैदावार सङ्कलन गर्ने ।

(९) विद्युत प्रसारण लाइन निर्माण बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि ५ हेक्टरभन्दा बढी वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने ।

(१०) राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष क्षेत्रभित्र कार्यान्वयन गरिने प्रस्तावहरु ।

(ख) **<u>उद्योग क्षेत्रः</u>**

(१) दैनिक ५ लाख लिटर भन्दा बढी क्षमता भएको उमाल्ने र फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त डिस्टिलरी, ब्रुअरी तथा वाइनरी उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२) दैनिक ३,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(३) दैनिक २५ मेट्रिक टन भन्दा बढी हाड, सिंग र खुर प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(४) दैनिक १५,००० वर्गफिट भन्दा बढी छाला प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(५) वार्षिक ३ करोड गोटाभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको पोलेको इटा, टायल आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(६) दैनिक १०० मेट्रिक टनभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको एसिड वा अल्काली उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(७) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रिया बाहेक विटुमिन तथा विटुमिन इमल्सनको उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(८) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रिया बाहेक रसायनिक मल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(९) ब्लेण्डिङ्ग प्रक्रिया बाहेक किटनाशक पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१०) ड्राई वेटको आधारमा दैनिक ५० मेट्रिक टन भन्दा बढी ब्याट्री रिसाईक्लिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(११) दैनिक ५ मेट्रिक टन भन्दा बढी फोम उत्पादन उद्योग (फोमको प्रयोग गरी वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग समेत) स्थापना गर्ने ।

(१२) दैनिक १०० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको पल्प वा कागज उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१३) चुनढुंगा वा क्लिंकरमा आधारित दैनिक ३,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको क्लिंकर वा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१४) दैनिक ३,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी चुन उत्पादन क्षमता भएको उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१५) २ अर्ब रुपैया भन्दा बढी मेसिन उपकरणमा लगानी हुने खनिजजन्य पदार्थ प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१६) दैनिक ५० मेट्रिक टन भन्दा बढी औषधीको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड (बल्क ड्रग्स) संश्लेषण (फर्मुलेशन) गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१७) दैनिक ५०० मेट्रिक टन भन्दा बढी प्रारम्भिक स्मेल्टिङ्ग गरी फेरस तथा नन् फेरस वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१८) दैनिक ७५० मेट्रिक टन भन्दा बढी धातु रिमेल्टिङ्ग वा रिरोलिङ्ग वा ऐलोयिङ्ग गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(१९) उद्योगले आफ्नो प्रयोगको ४० मेगावाट भन्दा बढी वैकल्पिक ऊर्जा प्रविधि, कोजेनेरेशन, ट्राईजेनेरेशन, डि.जि. सेटबाट विद्युतीय ऊर्जा वा ताप उत्पादन गर्ने कार्य गर्ने।

(२०) वार्षिक ५ लाख घन फिटभन्दा बढी काठ सःमिल स्थापना गर्ने ।

(२१) बार्षिक २ लाख घन फिटभन्दा बढी काठ वा काठजन्य पदार्थ प्रयोग गरी भेनियर, प्लाईउड, प्लाईबोर्ड आदि बनाउने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२२) अर्ध प्रशोधित तेल, फोसिल फ्युल प्रयोग गरी दैनिक २०० मेट्रिक टनभन्दा बढी पेट्रोलियम पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(२३) अति घातक पदार्थ जस्तैः आइसोनाइट, मर्करी कम्पाउण्ड आदि उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२४) रेडियोधर्मी विकिरण निष्कासन हुने उद्योग स्थापना गर्ने ।

(२५) सुरक्षा बल (नेपाल प्रहरी/सशस्त्र प्रहरी बल/नेपाली सेना)ले स्थापना वा उत्पादन गर्ने बाहेकका गोली, गट्टा, बारुद लगायतका बिस्फोटक पदार्थ उत्पादन गर्ने ।

(२६) प्रादेशिक पेट्रोलियम पाइपलाईन निर्माण कार्य।

(२७) दैनिक १,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमताको क्रसर उद्योग स्थापना गर्ने।

(२८) कम्प्यूटर, सफ्टवेयर, विद्युतीय उपकरणहरु प्रयोग गरी सफ्टवेयर तयारी, अनलाईन सेवा, ईन्टरनेट, रेडियो, केबुल नेटवर्क जस्ता

प्रकृतिका सेवा दिने कार्य तथा तालिम, परामर्श जस्ता कार्यहरु बाहेक रु. २ अर्बभन्दा बढी मेसिन उपकरणमा लगानी हुने उद्योग ।

(ग) **खानी क्षेत्र**

(१) खानी उत्खनन् गर्नको लागि १०० जनाभन्दा बढी जनसंख्याको स्थायी बसोबास, स्थानान्तरण वा पुनर्वास गर्ने ।

(२) खानी उत्खनन् कार्यको लागिः-

(क) सबै रेडियोधर्मी धातुहरुको उत्पादन गर्न उत्खनन् कार्य गर्ने।

(ख) अन्य धातुहरु उत्पादन गर्न भूमिगत दैनिक १,००० टनभन्दा बढी वा सतही दैनिक २,००० टनभन्दा बढी उत्खनन्को कार्य गर्ने ।

(ग) अधातु खनिज उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत दैनिक २,००० मेट्रिक टन भन्दा बढी वा सतही दैनिक ४,८०० मेट्रिक टनभन्दा बढी उत्खनन्को कार्यगर्ने।

(घ) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, डेकोरेटिभ ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल, औद्योगिक वा साधरण माटो दैनिक ५०० घन मिटर भन्दा बढी उत्खनन् कार्य गर्ने।

(ङ) कोईला तथा मट्टिकोईला उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत दैनिक १,००० टन भन्दा बढी वा सतही दैनिक २,००० टनभन्दा बढी उत्खनन् कार्य गर्ने ।

(च) दैनिक २ लाख घनमिटरभन्दा बढी प्राकृतिक ग्याँस (बायोजेनिक नेचुरल ग्याँस) उत्पादन कार्य गर्ने।

(छ) पेट्रोलियम पदार्थको उत्खनन् र प्रशोधन सम्बन्धी कार्य गर्ने।

(ज) नदी नाला सतहबाट दैनिक ३०० घनमिटर भन्दा बढी बालुवा, ग्राभेल गिर्खा माटो निकाल्ने।

(घ) **सडक क्षेत्रः**

(१) २५ किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाई हुने नयाँ सडकहरु निर्माण गर्ने।

(२) ५० किलोमिटर भन्दा लामो रज्जुमार्ग निर्माण गर्ने।

(३) ५ किलोमिटर भन्दा लामो केबुल कार मार्ग निर्माण गर्ने।

(४) सार्वजनिक यातायातको लागि रेलमार्ग स्थापना गर्ने।

(४) सडक प्रयोजनको लागि ३ किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको सुरुङ बनाउने।

(५) ५० किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाइको प्रादेशिक सडक वा सहायक सडकको चौडाइ वृद्धि हुने गरी स्तरवृद्धि, पुनर्स्थापना वा पुनर्निर्माण गर्ने।

(ङ) **आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्रः**

(१) १०,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलभन्दा बढीको निर्माण क्षेत्र वा भूँईक्षेत्रफल भएको आवासीय, व्यवसायिक वा दुवै प्रकृति भएको भवन निर्माण गर्ने ।

(२) २,००० वा सो भन्दा बढी जनाभन्दा बढी एकै पटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, सामुदायिक भवन, रंगशाला, कन्सर्टहल, स्पोट्र्स वा व्यवसायिक कम्प्लेक्स आदि निर्माण गर्ने ।

(३) ५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा आवास विकास गर्ने ।

(४) १०० हेक्टरभन्दा माथिको जग्गा (विकास) आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(५) १६ तल्ला वा ५० मिटर भन्दा बढी उचाईको भवन निर्माण गर्ने।

(६) २०,००० लिटर भन्दा बढी दैनिक पानीको प्रयोग हुने भवन निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने।

(७) कृषियोग्य भूमिमा शहरीकरण गर्ने।

(च) जलस्रोत र ऊर्जा क्षेत्र

(१) विद्युत उत्पादन अन्तर्गतः-

(क) ५० मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको जलविद्युत आयोजना निर्माण कार्य गर्ने।

(ख) १ मेगावाटभन्दा बढीको कोइला वा आणविक विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(ग) ५ मेगावाटभन्दा बढीको खनिज तेल वा ग्याँसबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(२) सिंचाइको नयाँ प्रणाली अन्तर्गतः-

(क) तराई र भित्री मधेशमा २,००० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्र सिंचाइ गर्ने।

(ख) पहाडी उपत्यका र टारमा ५०० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्र सिंचाइ गर्ने।

(ग) पहाडी भिरालो पाखा र पर्वतीय क्षेत्रमा २०० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्र सिंचाइ गर्ने।

(३) १०० जनाभन्दा बढी स्थायी बसोबास भएका जनसंख्या विस्थापित हुने जलस्रोत विकास कार्य गर्ने।

(४) ३० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रफलमा बहुउद्देश्यीय जलाशयको निर्माण गर्ने ।

(५) २० घन मिटर प्रति सेकेण्ड भन्दा बढीका दरले एउटा जलाधार क्षेत्रबाट अर्को जलाधार क्षेत्रमा पानी फर्काई (इन्टर बेसिन वाटर ट्रान्सफर) उपयोग गर्ने ।

(६) <u>नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रः-</u>

(क) १० मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(ख) १० मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको वायु ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(ग) २ मेगावाट भन्दा बढी क्षमताको जैविक ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(छ) <u>पर्यटन क्षेत्रः</u>

१. १०० शैयाभन्दा बढीको होटल वा रिसोर्ट निर्माण, स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।

२. नयाँ विमानस्थल निर्माण गर्ने ।

(ज) <u>खानेपानी क्षेत्र</u>

(१) ५०० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको वर्षातको पानी संकलन गर्ने तथा सोही क्षेत्रफलमा भएको पानीका स्रोतहरुको प्रयोग गर्ने।

(२) सेफ इल्ड १०० लिटर प्रति सेकेन्ड भन्दा बढी सतही पानीको स्रोत र सो पानीको ७५ प्रतिशत भन्दा बढी सुख्खा समयमा आपूर्ति गर्ने।

(३) भूमिगत पानीको स्रोत विकासका लागि कूल एक्यूफरको ७५ प्रतिशत भन्दा बढी रिचार्ज गर्ने ।

(४) खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्नको लागि १०० जनाभन्दा बढी जनसंख्या विस्थापित गर्ने ।

(५) खानेपानीको स्रोतको माथिल्लो तटीय भागमा ५०० जनाभन्दा बढीको जनसंख्या बसोबास गराउने।

(६) २ लाखभन्दा बढी जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गर्ने ।

(७) २ लाखभन्दा बढी जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गरी नयाँ स्रोत जोड्ने।

(८) प्रदूषित भूमिगत जलस्रोतको उपयोग गर्ने।

(९) प्रति सेकेण्ड ५०० लिटरभन्दा बढी पानीको स्रोत उपयोग गर्ने खानेपानी स्रोत सम्बन्धी बहुउद्देश्यीय आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(१०) ३ किलोमिटर भन्दा बढीको सुरुङ्ग निर्माण गरी खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(११) १,००० भन्दा बढी जनसंख्या सार्वजनिक खानेपानी आपूर्तिको मुख्य स्रोतमा कार्यान्वयन गरिने कुनै प्रस्ताव।

(झ) फोहोर मैला व्यवस्थापन क्षेत्र

(१) घर एवं आवास क्षेत्रहरूबाट निस्कने फोहोरमैलाको सम्बन्धमा देहायको काम गर्नेः-

(क) वार्षिक ५,००० मेट्रिक टनभन्दा बढी फोहोरमैला जमिनमा भर्ने ।

(ख) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको ट्रान्सफर स्टेशन र रिसोर्स रिकोभरी एरिया सम्बन्धी काम गर्ने।

(ग) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको रसायन, यान्त्रिक वा जैविक तरिकाबाट फोहोरमैला छनौट, केलाउने, तह लाउने र पुनः प्रयोग गर्ने ।

(घ) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको कम्पोष्ट प्लान्ट सम्बन्धी काम गर्ने ।

(ङ) कम्तीमा १०,००० जनसंख्या भएको शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहोरमैला गाड्ने काम गर्ने।

(च) ५ एम.एल.डि. भन्दा बढी क्षमताको ढल व्यवस्थापन आयोजना सञ्चालन गर्ने।

(छ) ५०,००० भन्दा बढी जनसंख्यालाई टेवा पुर्याउने उद्देश्यले सञ्चालन हुने ढल निकास, सरसफाई र फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्ने।

(२) देहायको प्रकृति र जुनसुकै स्तरका खतरापूर्ण फोहोर मैलासम्बन्धी देहायका निर्माण सम्बन्धीकाम गर्नेः-

(क) फोहोरमैला संयन्त्र निर्माण ।

(ख) फोहोरमैला रिकोभरी प्लान्ट निर्माण ।

(ग) फोहोरमैला भर्ने, थुपार्ने वा गाड्ने ठाउँको निर्माण ।

(घ) फोहोरमैला भण्डारण गर्ने ठाउँको निर्माण ।

(ङ) फोहोरमैला ट्रिटमेण्ट सुविधाको निर्माण ।

(३) जोखिमपूर्ण फोहोर पदार्थ सम्बन्धी देहायका काम गर्नेः-

(क) २५ वर्षभन्दा बढी आधा आयु भएको कुनै पनि रेडियोधर्मी वस्तुको निष्काशन र व्यवस्थापन गर्ने।

(ख) संयुक्त राष्ट्र संघ वा नेपाल सरकार सदस्य भएको निकायले जारी गरेको वा आधिकारिक रुपमा जोखिमपूर्ण वर्गमा सूचिकृत भएको पदार्थको निष्काशन र व्यवस्थापन गर्ने कार्य।

(ग) कम्तीमा २५ शैया भएको स्वास्थ्य केन्द्र, अस्पताल वा नर्सिङ्ग होमबाट निस्कने जैविक जोखिमपूर्ण पदार्थको अन्तिम निष्कासन व्यवस्थापन गर्ने।

(घ) कुनै पनि घातक पदार्थलाई भष्म वा पुनः प्रयोग गर्नको लागि १ हेक्टर वा सोभन्दा बढी क्षेत्रफल जमिन वा ऊर्जा सम्बन्धी कुनै काम गर्ने।

(ञ) <u>कृषि क्षेत्र</u>

(१) पहाडमा १ हेक्टरभन्दा बढी र तराईमा ५ हेक्टरभन्दा बढी राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा कृषि कार्य गर्ने।

(२) सूचित विषादीहरुको हकमा जीवनाशक विषादी प्लाण्ट स्थापना गर्ने।

(३) दैनिक १० मेट्रिक टन भन्दा बढी प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने।

(ट) <u>स्वास्थ्य क्षेत्रः</u> १०० शैय्या भन्दा बढीको अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम वा चिकित्सा व्यवसाय संचालन गर्ने ।

(ठ) <u>शिक्षा क्षेत्रः</u> १०० शैय्या भन्दा बढीको शिक्षण अस्पताल संचालन गर्ने।

अनुसूची-४

(नियम ६ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी सार्वजनिक सूचनाको ढाँचा

लुम्बिनी प्रदेश.....

जिल्ला.....नगरपालिका/गाउँपालिकामा कार्यान्वयन गरिने.....प्रस्ताव/आयोजनाको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि प्रस्ताव कार्यान्वयन बाट पर्न सक्ने वातावरणीय प्रभावको

क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी सार्वजनिक सूचना

(प्रकाशित मिति . .....)

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	(क) नामः..... (ख) ठेगाना ..... (ग) ई-मेल.....वेबसाईट..... (घ) फोन नं.....फ्याक्स.....
प्रस्तावको व्यहोरा	(क) कार्यान्वयन हुने स्थानः.....कित्ता नं..... (ख) चार किल्लाः..... (ग) प्रस्ताव बारे सामान्य जानकारी..... (घ) लगानी रुः..... (ङ) लगानी किसिमः सरकारी/अर्धसरकारी/नीजि (च) अन्य (खुलाउने):.....
प्रभाव पर्ने/पर्न सक्ने जिल्ला/न.पा/गा.पा.	..... जिल्ला ..... न.पा/गा.पा हरु.....

माथि उल्लेखित प्रस्तावको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अध्ययन सम्बन्धी क्षेत्र निर्धारण गर्ने क्रममा यस क्षेत्रको प्राकृतिक भौतिक पक्ष, जैविक पक्ष, रसायनिक

पक्ष, सामाजिक पक्ष, सांस्कृतिक पक्ष र आर्थिक पक्षहरुमा पर्ने प्रभाव यकिन गर्न न. पा./गा.पा. तथा त्यस क्षेत्रका विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थाको लिखित राय सुझाव भए सो लिनको लागि यो सार्वजनिक सूचना जारी गरीएको छ। यस सूचना प्रकाशन भएको मितिले ७ (सात) दिन भित्र सूचना टाँस भएको निकाय वा उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय वा निम्न ठेगानामा आई पुग्ने गरी लिखित राय सुझाव उपलब्ध गराई दिनु हुन अनुरोध गरिन्छ ।

राय सुझावको लागि पत्राचार गर्ने ठेगानाहरुः

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	.....(नाम),..... (ठेगाना), ...(ई-मेल) .....(फोन नं.)
परामर्शदाताको नाम र ठेगाना	.....(नाम), ...(ठेगाना), ...(ई-मेल) .....(फोन नं.)

अनुसूची-५

(नियम ६ को उपनियम (४) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन ढाँचा

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

प्रस्तावको शिर्षक, प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना (प्रतिवेदनको शुरुमा नै उक्त प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना (टेलिफोन, फ्याक्स र इमेल आदि सहित) उल्लेख गरी प्रतिवेदनको शुरु पृष्ठमा निम्न ढाँचामा प्रस्तुत गर्न सकिने छ)

..... (प्रस्तावको नाम) ..... को

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन

.....

(प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगानाः

प्रस्तावक

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, वर्ष).....

(भित्री पृष्ठहरु)

प्रस्तावको प्रकृति र त्यससँग सम्बन्धित क्षेत्र हेरी देहायका कुरा स्पष्ट खुलाउनु पर्ने

१. परिचयः

- भूमिकाः
- प्रस्तावकको परिचयः
- प्रस्तावको उद्देश्यः
- क्षेत्र निर्धारणको उद्देश्यः
- प्रस्तावको सान्दर्भिकताः

- कानूनी औचित्यताः

२. प्रस्तावको बारेमा जानकारीः

(क) प्रस्तावको परिचयः

(ख) स्थान/अवस्थिति र पहुँचः

(ग) प्रस्तावको प्रकृति/किसिमः

(घ) संरचनाहरुको जानकारी र प्रमुख अवयवहरुः (प्रष्ट रुपमा स्थलगत अवस्थाको नक्सासँग मेल हुने हिसाबले प्रस्तुत गर्नुपर्ने)

(ङ) प्रस्ताव/आयोजना सम्बन्धी क्रियाकलापहरुः (निर्माण पूर्व, निर्माणको चरणमा र सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको चरणमा/डि.पि.आर. भए मुख्य कृयाकलापहरु)

(च) निर्माण योजनाः

(छ) जग्गाको क्षेत्रफल

(ज) जग्गाको प्रकार

३. प्रस्ताव/आयोजनाको लागि आवश्यकताः

(क) आवश्यक जनशक्ति, निर्माण सामाग्री (परिमाण र श्रोत), निर्माण तालिका, प्रयोग हुने उर्जा (किसिम, श्रोत, खपत हुने परिमाण), प्रयोग हुने प्रविधि, एशोसिएट/एन्सिलरी फेसिलिटीहरु, प्रस्ताव कार्यान्वयन तालिका

(ख) अन्य थप विवरण

४. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्नु पर्ने नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, मापदण्ड, सन्धि सम्झौताः

(प्रस्तावको प्रकृति र विषयगत क्षेत्र हेरी पुनरावलोकन गर्नु पर्ने)

नीतिगत व्यवस्था	**प्रतिवेदन तयार गर्दा पुनरावलोकन गरिने दफा-नियम-खण्ड आदि र सम्बन्धित बुँदा**	
	बुँदा	**सम्बन्धित विवरण**
नीति		

ऐन		
नियमावली		
निर्देशिका		
मापदण्ड		
कार्यविधि		
सन्धि सम्झौताहरु		

५. क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन तयार गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने विधिः

(क) नीति नियमको पुनरावलोकन

(ख) क्षेत्र निर्धारण सूचना प्रकाशनः

(ग) स्थलगत अध्ययन

(घ) छलफल तथा परामर्श

(ङ) वातावरणीय सवालहरुको पहिचान तथा प्राथमिकीकरणः यस कार्यको लागि देहायका औजार (टुल) हरुको प्रयोग गर्न सकिनेछ-

१. चेकलिष्ट

२. ईन्टरेक्सन मेट्रिक्स

३. स्टेप्ड मेट्रिक्स एनालाईसिस

४. नेटवर्क एनलाईसिस

क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदन तयारी

६. विद्यमान वातावरणीय अवस्थाः

प्रस्तावले प्रभाव पार्न सक्ने स्थानहरुको भौतिक, रसायनिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वस्तुस्थितिको बारेमा आधारभूत जानकारी (न्यूनतम चेकलिष्टमा भएमा तथ्याङ्क आवश्यक पर्ने)

तालिकाः विभिन्न क्षेत्रहरु र आवश्यक आधारभूत तथ्याङ्क वा विवरणका किसिम

अवयव	क्षेत्र	विवरण
भौतिक वातावरण		
जलवायु	वर्षा	
	तापक्रम	
	आद्रता	
	वायुको दिशा	
	अन्य	
जल तथा जलाधार क्षेत्र	नदी	
	ताल	
	अन्य जलस्रोत	
	बाढी	
	हिमताल विष्फोटबाट बाढी	
	अन्य	
भू-गर्भ	चट्टान र माटोको किसिम	
	भूगर्भिय बनौट/संरचना	
	पहिरो भू-क्षय	
	भुकम्पीय जोखिम	
	अन्य	
वायुको गुणस्तर र ध्वनिको स्तर	वायुको गुणस्तर	
	ध्वनिको अवस्था	
	अन्य	
पानीको गुणस्तर	सतही पानीको गुणस्तर	
	जमिन मुनीको पानीको गुणस्तर	

जैविक वातावरण		
वनस्पति	जंगलको किसिम जलवायुको आधारमा वनस्पतिको आधारमा	
	संरक्षणको अवस्था वन व्यवस्थापनको अवस्था वनस्पतिका प्रमुख प्रजातिहरु इथनोबोटानीका दृष्टिले महत्वपूर्ण प्रजातिहरु जलीय वनस्पतिहरु	
प्राणी (जनावर)	वन्यजन्तु	
	चराहरु	
	सरीसृप	
	अन्य	
माछा जलचर	जलचरहरु (प्रजातिहरु, विचरणको अवस्था, वासस्थानको अवस्था)	
वनस्पति र प्राणीको प्रजातिको अवस्था	वन्यजन्तुको वासस्थानको अवस्था	
सामाजिक आर्थिक तथा साँस्कृतिक वातावरण		
जनसांख्यिक विवरण	जनसंख्या	
	जन्म, मृत्य'को अवस्था	
	लैंगिक विवरण	
	उमेर समूह	

	जात	
	धर्म	
	घरधुरी	
	बसाई सराई	
	अन्य	
शिक्षा	शैक्षिक संस्थाको संख्या र किसिम	
	साक्षरता दर	
	शैक्षिक स्तर	
	अन्य	
स्वास्थ्य र सरसफाई	स्वास्थ्य स्थिति	
	रोगका प्रकार	
	स्वास्थ्य संस्थाहरुको अवस्था	
	खानेपानीको अवस्था	
	शौचालयको अवस्था	
	फोहोरमैला व्यवस्थापनको अवस्था	
	अन्य	
भौतिक-सामुदायिक पूर्वाधार	यातायात पूर्वाधार	
	ऊर्जा आपूर्ति	
	संचार (टेलिफोन, हुलाक, टेलिभिजन, इन्टरनेट सेवा)	
	खानेपानी	
	बजार	
	सिंचाई प्रणाली	
	उद्योग-कलकारखाना	

	अन्य	
आर्थिक	रोजगारी-पेशा-व्यवसाय	
	जग्गाको स्वामित्व	
	कृषि उत्पादन	
	पशुपालन	
	आय आर्जन र खर्च	
	अन्य उत्पादन	
जलउपयोग	कृषि प्रयोजनको लागि जल उपयोग	
	उपल्लो र तल्लो तटीय जल उपयोगको अवस्था	
	अन्य	
संस्कृति	ऐतिहासिक र साँस्कृतिक धरोहरहरु	
	साँस्कृतिक महत्वका खुलास्थलहरु	
	धार्मिक स्थलहरु	
	सांस्कृतिक मान्यता, चालचलन र परम्परा	
	अन्य	
भाषा	स्थानीय भाषाहरु र बोल्ने समुदाय	
	मातृ भाषा बोल्ने समुदाय	
चाडवाड र अन्य प्रथाहरु	प्रमुख चाडवाड र समारोहहरु	
	अन्तिम संस्कार गर्ने स्थल र प्रचलन	

	अन्य	

७. **प्रत्याशित/अपेच्छित प्रस्तावका विकल्पहरुः** यस शिर्षकमा प्रस्तावहरुको सम्भावित विकल्पहरुको जानकारी दिन सकिनेछ।

८. **क्षेत्र निर्धारणको लागि अध्ययनमा संलग्न विज्ञले पहिचान गरेका र सम्बन्धित सरोकारवालाहरुले उठाएका सवालहरु तथा ती सवालहरुको औचित्यताको आधारमा प्राथमिकता निर्धारणः** अध्ययनमा संलग्न विज्ञहरुले पहिचान गरेका तथा सरोकारवालाहरुले उठाएका भौतिक, जैविक, सामाजिक, आर्थिक सांस्कृतिक वातावरणीय सवालहरुको छुट्टा छुट्टै सूची तयार गर्नुपर्नेछ र यसरी छुट्याईएका सूचीबाट औचित्यता र सान्दर्भिकता खुलाई वातावरणीय सवालहरुको प्राथमिकता निर्धारण गरी अन्तिम सूची तयार गर्नुपर्नेछ । यसरी अन्तिम सूची तयार गर्दा सरोकारवालाहरुले उल्लेख गरेका सवालमध्ये कुनै सवाल समावेश नभएमा सो समावेश नहुनुका कारण उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

९. **सवालहरुको पहिचानः** सवालहरुको पहिचान देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछः-

सरोकारवालाहरुले पहिचान गरेका सवालहरु

अध्ययन टोलीले पहिचान गरेका सवालहरु

प्राथमिकीकरण गरिएका सवालहरु

प्राथमिकीकरण गरिएका सवालहरु देहायको तालिका बमोजिम उल्लेख गर्नुपर्नेछ

	सकारात्मक सवालहरु	**नकारात्मक सवालहरु**
निर्माण चरण		

भौतिक		
रासायनिक		
जैविक		
सामाजिक, आर्थिक		
संचालनको चरण		
भौतिक		
रासायनिक		
जैविक		
सामाजिक, आर्थिक		
सांस्कृतिक		

१०. अनुसूची

(क) प्रस्ताव र प्रस्तावकसँग सम्बन्धित कागजातहरु

(ख) नक्सा

(ग) सूचना एवं सूचना टाँस प्रमाण तथा मुचुल्का

(घ) प्राप्त भएका राय सुझावहरु

(ङ) प्रस्तावसँग सम्बन्धित विस्तृत आयोजना रिपोर्ट, सम्भाव्यता अध्ययन, लाभ लागत विश्लेषण बेनिफिट एनलाईसिस

(च) अन्य सान्दर्भिक कागजातहरु

अनुसूची-६

(नियम ७ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययनको कार्यसूची

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

..... (प्रस्तावको नाम) ..... को

संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको कार्यसूची

.....

(प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगानाः

प्रस्तावक

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, वर्ष).....

१. प्रस्तावकको परिचयः

२. प्रस्तावकोः-

(क) सामान्य परिचय

(ख) प्रस्तावको सान्दर्भिकता

३. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्नु पर्ने नीति, ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरू

४. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने खास प्रभावः

(क) सामाजिक-आर्थिक

(ख) साँस्कृतिक-भौतिक

(ग) रासायनिक

(घ) जैविक

५. प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावको रोकथामका कुराहरू

६. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने कुराहरू

७. अन्य आवश्यक कुराहरू ।

८. अनुसूची

(क) प्रतिवेदन तयार गर्ने विज्ञहरुको विवरण

(ख) प्रस्ताव र प्रस्तावकसँग सम्बन्धित कागजातहरु

(ग) नक्सा

(घ) अन्य सान्दर्भिक कागजातहरु

अनुसूची-७
(नियम ७ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)
प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

..... (प्रस्तावको नाम) ..... को

प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदनको कार्यसूची

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगानाः.....

प्रस्तावक

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, साल).....

भित्री पृष्ठः

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगानाः

२. प्रस्तावको-

(क) सामान्य परिचय

(ख) प्रस्तावको सान्दर्भिकता

३. प्रतिवेदन तयार गर्दा अपनाउनु पर्ने विधि

४. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्न पर्ने नीति, ऐन, नियम तथा निर्देशिका तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता

५. प्रतिवेदन तयार गर्दा लाग्नेः-

(क) समय

(ख) अनुमानित बजेट

६. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने खास प्रभावः-

(क) सामाजिक-आर्थिक

(ख) साँस्कृतिक-भौतिक

(ग) रसायनिक

(घ) जैविक

७. प्रस्ताव कार्यान्वयनका विकल्पहरूः-

(क) डिजाइन

(ख) आयोजना स्थल

(ग) प्रविधि र सञ्चालन विधि, समय तालीका, प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ

(घ) अन्य कुराहरू

८. प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावको रोकथामका विषयः

९. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने विषयः

१०. अन्य विषयः

११. अनुसूचीः

(क) प्रस्ताव र प्रस्तावकसँग सम्बन्धित कागजातहरु

(ख) नक्सा

(ग) अन्य सान्दर्भिक कागजातहरु

अनुसूची-८
(नियम ७ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)
वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्यसूची

(आवरण पृष्ठको ढाँचा)

..... (प्रस्तावको नाम) ..... को

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको कार्यसूची

.....

(प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगानाः

प्रस्तावक

..... (प्रस्तावकको नाम र ठेगाना).....

..... (महिना, वर्ष).....

भित्री पृष्ठः

परिच्छेद १
पृष्ठभूमि

१.१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगानाः

१.२. भूमिकाः

१.३. प्रस्तावकको नामः

१.४. पत्राचार गर्ने पूर्ण ठेगानाः

टेलिफोनः फ्याक्सः

इमेलः

१.५. परामर्शदाता संस्था वा व्यक्तिः

संस्था वा व्यक्तिको नामः

पत्राचार गर्ने पूर्ण ठेगानाः

टेलिफोनः फ्याक्सः

इमेलः

१.६ कार्यसूचीको उद्देश्यः

१.७. वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको उद्देश्यः

१.८. वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको औचित्यताः

परिच्छेद २

प्रस्तावको बारेमा जानकारी

२.१ प्रस्तावको सामान्य परिचयः

२.२ प्रस्तावको सान्दर्भिकताः यस अन्तरगत प्रस्तावको उद्देश्य, आवश्यकता र औचित्यता खुलाउनु पर्नेछ।

२.३ स्थान/अवस्थिति र पहुँचः

२.४ प्रकृति/किसिमः

२.५ संरचनाहरुको जानकारी र अवयवहरुः प्रष्ट रुपमा स्थलगत अवस्थाको नक्सासँग मेल खाने हिसाबले प्रस्तुत गर्नुपर्ने।

२.६ प्रस्ताव/आयोजना सम्बन्धी क्रियाकलापहरुः (निर्माण अघि, निर्माणको चरणमा र सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारको चरणमा।

२.७. निर्माण योजनाः

२.७.१ आवश्यक जग्गाको क्षेत्रफलः

२.७.२ जग्गाको प्रकार निजी/सरकारी/वन क्षेत्र आदि

२.८. प्रस्ताव/आयोजनाको लागि आवश्यकताः

२.८.१ आवश्यक जनशक्ति,

२.८.२ निर्माण सामाग्री (परिमाण र स्रोत),

२.८.३ निर्माण तालिका,

२.८.४ प्रयोग हुने ऊर्जा (किसिम, स्रोत, खपत हुने परिमाण),

२.८.५ प्रयोग हुने प्रविधि एशोसिएटेड /एन्सिलरी सुविधा, प्रस्ताव कार्यान्वयन तालिका,

२.८.६ अन्य थप विवरण ।

परिच्छेद ३

अध्ययन विधि एवं तथ्याङ्क

३.१ प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क

३.१.१ भौतिक तथा रासायनिक वातावरणः

३.१.२ जैविक वातावरणः

३.१.२ सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरणः

३.२ तथ्याङ्क संकलन गर्न अपनाइने विधिः

३.२.१ सन्दर्भ सामग्रीहरुको पुनरावलोकनः

(क) स्थलको नक्साहरु (भूगोल, भूगर्भ, भूउपयोग, टोपोम्याप)

(ख) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थल तथा त्यस वरिपरिका क्षेत्रहरुको उपग्रह वा हवाई फोटो (सम्भव भएमा)

(ग) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलका वनस्पति तथा जीवजन्तुको तथ्याङ्क,

(घ) स्थलको भूगोल, भूगर्भ, जलाशाय, भूउपयोग एवं भू-क्षमता,

(ङ) जोखिम मूल्याङ्कन तथ्याङ्क (प्राप्त गर्न सकिने भएमा),

(च) हावापानी एवं मौसमी विवरण

(छ) हावापानी र माटोको वातावरणीय गुणस्तर तथा ध्वनिको स्तर सम्बन्धी जानकारी,

३.३ वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि विश्लेषण गर्न प्रयोग हुने सान्दर्भिक म्याट्रिक्स वा क्रमबद्ध रेखा चित्र,

३.४ जानकारी एवं तथ्याङ्क संकलनको लागि पहिचान गरिएको स्रोत र वर्गहरुको सूचि

३.५ स्थलगत अध्ययनः (यस अन्तर्गत भौतिक वातावरण, जैविक वातावरण र सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक पक्षको आधारभूत वातावरणीय अध्ययनका लागि प्रयोग गरिने विधिहरु स्पष्ट रुपमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ)

३.५.१ भौतिक वातावरण अध्ययनको लागि अपनाउनु पर्ने विधिः

(क) पथगामी गणना/स्थलबिन्दु गणना

(ख) हावा, पानी र माटोको नमूना संकलन एवं परीक्षण

(ग) ध्वनिको तह मापन

३.५.२ जैविक वातावरण अध्ययनको लागि अपनाउनुपर्ने विधिः

(क) पथगामी गणना/ प्रत्यक्ष अवलोकन/सकेंत सर्भेक्षण/क्यामेरा ट्र्याप आदि

(ख) नमूना संकलन (स्याम्पलिङ)

(ग) पथगामी गणना/स्थलबिन्दु गणना

(घ) स्थानीय जानिफकार अन्तरवार्ता

(ङ) अन्य

३.५.३ सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक वातावरण अध्ययनको लागि अपनाउनुपर्ने विधिः

(क) पथगामी गणना/स्थलबिन्दु गणना

(ख) सरोकारवालासँग छलफल

(ग) समूह छलफल

(घ) स्थानीय जानिफकार अन्तरवार्ता

(ङ) आधिकारिक प्रकाशनहरुको अध्ययन

(च) अन्य

परिच्छेद ४

सान्दर्भिक नीति तथा नियम र अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता

प्रस्तावसँग सम्बन्धित एवं आकर्षण हुने नीति तथा नियमहरुको सूचिः

४.१ प्रस्तावसँग सम्बन्धित नीति, रणनीति

४.२ प्रस्तावसँग सम्बन्धित आवधिक योजना

४.३ प्रस्तावसँग सम्बन्धित ऐन र नियमावली

४.५ प्रस्तावसँग सम्बन्धित निर्देशिकाहरु/कार्यविधिहरु

४.६ प्रस्तावसँग सम्बन्धित वातावरणीय तथा अन्य मापदण्डहरु

४.७ प्रस्तावसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, सम्झौताहरु

परिच्छेद ५

अध्ययनको लागि समयावधि, बजेट तथा जनशक्ति

५.१. प्रतिवेदन तयार गर्दा लाग्नेः

५.१.१ समय

५.१.२ अनुमानित खण्डिकृत बजेट

५.२ विज्ञ जनशक्तिः अध्ययन टोली सदस्यहरुको नाम, ठेगाना, सम्पर्क नं. शैक्षिक योग्यता र कार्य अनुभव

परिच्छेद ६

वातावरणीय सवालहरुको प्राथमिकिकरण

क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदनमा पहिचान गरी प्राथमिकीकरण गरिएका सवालहरुको सूची राख्नुपर्नेछः

६.१ सरोकारवालाहरुले उठाएका सवालहरु

६.२ अध्ययन दलले देखेका सवालहरु

६.३ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार पार्न प्राथमिकीकरण गरिएका सवालहरु

६.४ सरोकारवालाले उठाएका तर प्राथमिकीकरणमा नपरेका सवालहरु हटाउनुको औचित्य

परिच्छेद ७

प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण

७.१ प्रस्ताव कार्यान्वयनका विकल्पहरुः आयोजना कार्यान्वयन नगर्दाको स्थिति, आयोजनाको प्रकार, वनक्षेत्रको प्रयोग, आयोजनाको डिजाइन, स्थल, प्रविधि र संचालन विधि, समय तालिका, प्रयोग गरिने कच्चा पदार्थ, प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा उत्पन्न हने प्रदूषण जोखिम स्वीकार गर्न सकिने वा नसकिने लगायतका पक्षहरुलाई मनन गरी उत्तम विकल्प छनौट गर्ने आधार र तरीका उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

परिच्छेद ८

वातावरणीय प्रभाव विश्लेषण

८.१ परिच्छेद ६ मा उल्लेखित सवालहरुको आधारमा प्रभाव पहिचान, आँकलन, तह निर्धारण र उल्लेखनीयताको मूल्याङ्कन गर्ने सम्बन्धी विधि तथा औजारहरुको व्याख्या गर्नुपर्नेछः

८.२ प्रभाव पहिचान, आँकलन, तह निर्धारण र उल्लेखनीयताको मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा देहायको तालिका बमोजिम गर्नुपर्नेछ

(क) सकारात्मक प्रभावहरु	
(१) निर्माणअघि चरणका प्रभावहरु (आवश्यकतानुसार)	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
सांस्कृतिक	
(२) निर्माण चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
सांस्कृतिक	
(३) संचालन चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
सांस्कृतिक	
(ख) नकारात्मक प्रभावहरु	
(१) निर्माणपूर्वको चरण (आवश्यकतानुसार)	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	

सामाजिक, आर्थिक	
सांस्कृतिक	
(२) निर्माण चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
सांस्कृतिक	
(३) संचालन चरण	
भौतिक	
रासायनिक	
जैविक	
सामाजिक, आर्थिक	
सांस्कृतिक	

परिच्छेद ९

वातावरणीय प्रभाव नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन

प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव बढाउने, नकारात्मक प्रभाव हटाउने उपायहरु नकारात्मक प्रभाव हटाउने उपायहरु अवलम्बन गर्दा देहायका तरिकाहरु अपनाउनु पर्नेछ भनी उल्लेख गर्नुपर्नेछः

९.१ निरोधात्मक

९.२ सुधारात्मक

९.३ क्षतिपूर्ति

परिच्छेद १०

वातावरण व्यवस्थापन योजना

यस अन्तर्गत सूचक सहितको प्रभाव न्यूनिकरणका योजना -के, कसले, कहाँ, कहिले र बजेट समेतको विषय एवं तालिका उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

परिच्छेद ११

अनुगमन योजना

यस अन्तर्गत वातावरणीय परीक्षण कहिले र कुन निकाय तथा स्वअनुगमनको विषय पनि उल्लेख गर्नुपर्नेछ।

परिच्छेद १२

वातावरणीय निरीक्षण अनुगमन

वातावरणीय सम्परीक्षणः यस अन्तर्गत वातावरणीय निरीक्षण अनुगमन कहिले र कुन निकायले गर्ने भन्ने व्यहोरा उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद १३

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको रुपरेखा/विषयसूची

यसै नियमावलीको अनुसूची-१२ को ढाँचा अनुसारको विषय सूचिहरु समावेश गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद १४

अनुसूची

अनुसूचीहरुः कार्यसूचीको अनुसूचीमा विषयवस्तुहरु देहाय बमोजिम हुनुपर्नेछः

(क) नक्सा तथा चित्र

(ख) प्रयोग गरिने चेकलिष्टहरु

(ग) प्रश्नावलीहरु

(घ) सूचना

(ङ) सूचना टाँस गरेको प्रमाण, मुचुल्काहरु

(च) प्रस्तावसँग सम्बन्धित डि.पि.आर./सम्भाव्यता अध्ययन/ लाभ-लागत विश्लेषण आदी

अनुसूची-९

(नियम ९ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धी सार्वजनिक सूचनाको ढाँचा

लुम्बिनी प्रदेश.....

जिल्ला.....नगरपालिका/गाउँपालिकामा कार्यान्वयन गरिने.....प्रस्ताव/आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीको सम्बन्धी

सार्वजनिक सूचना

(प्रकाशित मिति . .....)

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	(क) नामः..... (ख) ठेगाना ..... (ग) ईमेल.....वेबसाईट..... (घ) फोन नं.....फ्याक्स.....
प्रस्तावको व्यहोरा	(क) कार्यान्वयन हुने स्थानः.....कित्ता नं..... (ख) चार किल्लाः..... (ग) प्रस्ताव बारे सामान्य जानकारी..... (घ) लगानी रुः..... (ङ) लगानी किसिमः सरकारी/अर्धसरकारी/ नीजि/ (च) अन्य (खुलाउने):.....
प्रभाव पर्ने/पर्न सक्ने जिल्ला/न.पा/गा.पा.	..... जिल्ला ..... न.पा/गा.पा हरु.....

माथि उल्लेखित प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन गर्ने क्रममा यस क्षेत्रको प्राकृतिक भौतिक पक्ष, जैविक पक्ष, रसायनिक पक्ष सामाजिक पक्ष, सांस्कृतिक पक्ष र आर्थिक पक्षहरुमा पर्ने प्रभाव यकिन गर्न न. पा./गा.पा. तथा त्यस

क्षेत्रका विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थाको लिखित राय सुझाव लिनको लागि यो सार्वजनिक सूचना जारी गरीएको छ। यो सूचना प्रकाशन भएको मितिले ७ (सात) दिन भित्र सूचना टाँस भएको निकाय वा उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा वा निम्न ठेगानामा आई पुग्ने गरी लिखित राय सुझाव उपलब्ध गराई दिनु हुन अनुरोध गरिन्छ ।

राय सुझावको लागि पत्राचार गर्ने ठेगानाहरुः

प्रस्तावकको नाम र ठेगाना	.....(नाम), ...(ठेगाना), ...(ई-मेल).....(फोन नं.)
परामर्शदाताको नाम र ठेगाना	.....(नाम), ...(ठेगाना), ...(ई-मेल).....(फोन नं.)

अनुसूची-१०

(नियम ९ को उपनियम (५) को (क) सँग सम्बन्धित)

संक्षिप्त वातावरणीय परीक्षण सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्दा खुलाउनु पर्ने कुराहरू

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगानाः

२. घोषणा पत्रः अध्ययन र प्रतिवेदन तयारी गरेको भनि विज्ञहरुको घोषणा पत्र र प्रस्तावकले स्वीकृत प्रतिवेदन अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने भनि हस्ताक्षरित प्रतिबद्धता।

३. प्रस्तावको सारांशः

४. प्रतिवेदनमा रहनु पर्ने विषयहरूः-

(क) प्रस्तावको उद्देश्य,

(ख) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विस्तृत विवरण,

(ग) उत्पादन प्रक्रिया

(घ) प्रविधि विवरण

(ङ) निर्माण र संचालन समयमा हुने उत्सर्जन (ध्वनी, तरल र ग्याँस/धुलो)

(च) प्रस्ताव तयारीमा तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण विधि

(छ) प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने अनुकूल प्रभाव

(ज) प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव

(झ) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

(ञ) निष्कर्ष

(ट) अनुसूची

द्रष्टव्यः-

(१) संक्षिप्त वातावरणीय व्यवस्थापन योजना देहाय बमोजिम हुनुपर्नेछः

(क)सकरात्मक प्रभाव सबलिकरण	कार्य हरु	इ का ई	परि माण	ब जे ट	कहाँ गर्ने	कसरी गर्ने	कहिले गर्ने	कसले गर्ने	अनुमानित जनशक्ति	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र										
जैविक क्षेत्र										

आर्थिक क्षेत्र										
सामाजिक/साँस्कृतिक क्षेत्र										
(ख) नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रण										
भौतिक क्षेत्र										
जैविक क्षेत्र										
आर्थिक क्षेत्र										
सामाजिक/साँस्कृतिक क्षेत्र										

(२) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना बनाउँदा प्रस्तावको निर्माण चरण र संचालन चरणको लागि अलग अलग रुपमा दिनुपर्नेछ।

(३) प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकतानुसार तथ्यांक, नक्सा, चित्र, तालिका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्ने छ ।

(४) प्रतिवेदन नेपाली भाषाको युनिकोडमा फन्ट साइज १२ र पृष्ठका किनारहरु तलमाथि १"-१", बाँया १.२", र दायाँ १" राख्नुपर्नेछ र पानाका दुवैतर्फ प्रिन्ट गरी बाईण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।

अनुसूची-११
(नियम ९ को उपनियम (५) को (ख) सँग सम्बन्धित)
प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सम्बन्धी प्रतिवेदन ढाँचा

१. आवरण पृष्ठ

२. घोषणा-पत्रः विज्ञहरुले अध्ययन एवं प्रतिवेदन तयार गरेको तथा प्रस्तावकले स्वीकृत प्रतिवेदन अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता

३. प्रस्तावको सारांशः (प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावका सम्बन्धमा देहायका कुराहरू संक्षेपमा उल्लेख गर्ने)

(क) प्रस्तावको उद्देश्य,

(ख) भू-उपयोगमा पर्ने असर,

(ग) वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव, मानव जीवनमा पर्ने असर, जनसंख्याको चाप,

(घ) स्थानीय पूर्वाधारमा हुने क्षति,

(ङ) अन्य आवश्यक कुराहरू।

४. विषय सूचि एवं चित्र र तालिका सूचि

५. संक्षिप्त शब्दावली

६. प्रस्तावको सम्बन्धमा देहायका कुरा स्पष्ट खुलाउनु पर्नेः-

(क) प्रस्तावको किसिम

(१) प्रशोधन गर्ने

(२) उत्पादन गर्ने

(३) जडान गर्ने

(४) सेवा प्रवाह गर्ने

(५) अन्य

(ख) प्रवाह गर्ने भए के कस्तो वस्तु प्रवाह गर्नेः

(ग) प्रस्तावकोः-

(१) जडान क्षमता

(२) प्रतिदिन वा वर्ष कति घण्टा सञ्चालन हुने

(घ) प्रयोग गरिने सामाग्री (परिमाण र वर्ष उल्लेख गर्ने)

(ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुँदा उत्सर्जन हुने (कति समय सञ्चालन हुँदा कति परिमाणमा उत्सर्जन हुने हो) खुलाउनु पर्ने ।

(१) ठोस

(२) तरल

(३) हावा

(४) ग्याँस

(५) ध्वनि

(६) धूलो

(७) अन्य

(च) प्रयोग हुने ऊर्जाको-

(१) किसिम

(२) स्रोत

(३) खपत हुने परिमाण (प्रतिघण्टा, दिन र वर्षमा)

(छ) जनशक्तिको आवश्यकता कति पर्ने

(ज) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने

(१) कूल पूँजी

(२) चालु पूँजी

(३) जमिनको क्षेत्रफल

(४) भवन र तिनका किसिम

(५) मेसिनरी औजार

(६) अन्य

(झ) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विस्तृत विवरणः

(१) नक्सा

(२) सो क्षेत्र र वरिपरिको जनसंख्या र बसोबासको स्थिति

(३) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आसपासमा कुनै संवेदनशील चिज

वा वस्तु रहेको भए त्यस्ता चिजवस्तुको विवरण

(४) हालको स्थिति

(५) पानीको स्रोत

(६) फोहोरमैला फ्याँक्ने वा प्रशोधन गर्ने व्यवस्था

(७) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने ठाउँमा आवात जावत गर्ने बाटो

(ञ) उत्पादन प्रक्रिया

(ट) प्रविधिको विवरण

(ठ) अन्य आवश्यक कुराहरू

७. प्रभाव कार्यान्वयनका विकल्पहरूः-

(१) डिजाइन

(२) आयोजना स्थल

(३) प्रक्रिया, समय-तालिका

(४) प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ

(५) अन्य कुराहरु

८. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावहरूः-

(क) सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव

(१) जनसांख्यिकीमा पर्ने प्रभाव

(२) मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव

(३) खेती योग्य जमिनको क्षय

(४) वन जंगलको क्षय

(५) सामाजिक, साँस्कृतिक र धार्मिक मूल्य मान्यतामा हुने परिवर्तन

(६) अन्य

(ख) जैविक प्रभावहरू

(१) वनस्पति तथा जीवजन्तु

(२) प्राकृतिक वासस्थान र समुदाय

(ग) भौतिक प्रभावहरू

(१) जमिन

(२) वायुमण्डल

(३) पानी

(४) ध्वनि

(५) मानव निर्मित वस्तुहरू

(६) अन्य

९. प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावलाई नियन्त्रण गर्ने तरीका एवं उपायहरू

१०. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने कुराहरू

११. वातावरणीय व्यवस्थापन योजना

१२. निश्कर्ष

१३. अन्य आवश्यक कुराहरु

१४. सन्दर्भ सामाग्री (प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गरिएका तथ्य जानकारी वा गरिएको दावीहरुको स्रोत सूचि)

१५. अनुसूची

द्रष्टव्यः-

(१) प्रारम्भिक अध्ययन प्रतिवेदनको वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको ढाँचा निम्न अनुसारको हुनुपर्नेछ।

(क)सकरात्मक प्रभाव सबलिकरण	कार्य हरु	इकाई	परिमाण	बजेट	काहाँ गर्ने	कसरी गर्ने	कहिले गर्ने	कसले गर्ने	अनुमानित जनशक्ति	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र										
जैविक क्षेत्र										
आर्थिक क्षेत्र										
सामाजिक/साँस्कृतिक क्षेत्र										
(ख) नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रण										
भौतिक क्षेत्र										

जैविक क्षेत्र										
आर्थिक क्षेत्र										
सामाजिक/साँस्कृतिक क्षेत्र										

(२) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना बनाउँदा प्रस्तावको निर्माण चरण र संचालन चरणको लागि अलग अलग रुपमा दिनुपर्नेछ।

(३) प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकतानुसार तथ्यांक, नक्सा, चित्र, तालीका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्ने छ ।

(४) प्रतिवेदन नेपाली भाषाको युनिकोड मा फन्ट साइज १२ र पृष्ठका किनारहरु तलमाथि १-१", बाँया १.२", र दायाँ १" राख्नुपर्नेछ र पानाका दुवैतर्फ प्रिन्ट गरी बाईन्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ।

अनुसूची-१२
(नियम ९ को उपनियम (५) को (ग) सँग सम्बन्धित)
वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको ढाँचा

प्रस्तावको शिर्षक, प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना (प्रतिवेदनको शुरुमा नै उक्त प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगाना (टेलिफोन, फ्याक्स र इमेल आदि सहित) उल्लेख गरी प्रतिवेदनको शुरु पृष्ठमा निम्न ढाँचामा प्रस्तुत गर्न सकिने छ)

..... (प्रस्तावको नाम) ..... को

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन

.....

प्रतिवेदन पेश गरिने निकायको नाम र ठेगानाः

मार्फतः

यहाँ सम्बन्धित निकायको नाम र ठेगाना

प्रतिवेदन पेश गर्ने निकायको नाम र ठेगानाः

..... (महिना, वर्ष).....

घोषणा-पत्रः यस पृष्टमा विज्ञहरुको अध्ययन एवं प्रतिवेदन तयारी गरेको भनि सामुहिक घोषणा पत्र र स्वीकृत प्रतिवेदन अनुसार प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने प्रस्तावकको प्रतिवद्धता हस्ताक्षरित हुनुपर्नेछ।

प्रतिवेदनको कार्यकारी सारांशः वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनका हरेक परिच्छेदका मुख्य मुख्य कुराहरु समावेश गरी मुख्य पाठको यथेष्ट जानकारी दिने

गरी सरल भाषामा प्रतिवेदनको पूर्ण पाठको सारांश नेपाली र अंग्रेजी भाषामा एकरुपता हुने गरी लेख्नु पर्नेछ (बढीमा ५ पृष्ठ)।

विषय सूचीः प्रतिवेदन मा उल्लेख गरिए अनुसारका परिच्छेदहरु र ती परिच्छेद अन्तर्गतका शीर्षक तथा उपशीर्षकहरु पृष्ठ संख्यासहित लेख्नु पर्नेछ ।प्रतिवेदनमा ६ वा बढी चित्र वा तालिका भए चित्र र तालिकाको पनि सूचि राख्नुपर्नेछ।

प्रतिवेदनमा प्रयोग गरिएका छोटकरी शब्दहरुः प्रतिवेदनमा प्रयोग भएका छोटो रुपका शब्दहरु र तिनको पूर्णरुप यहाँ लेख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद १

(१) प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्तिको वा संस्थाको नाम र ठेगानाः

(क) प्रस्तावकको पूरा नाम, ठेगाना, ईमेल र फोन नं सहित

(ख) परामर्शदाताको पूरा नाम, ठेगाना, ई मेल र फोन नं सहित (परामर्शदाता नियुक्त गरिएको अवस्थामा मात्र लाग हुने)

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको औचित्य

(घ) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको उद्देश्य (आधा पृष्ठ)

(ङ) अध्ययनको सीमा तथा सम्बन्धित अन्य कुराहरुः अध्ययन गर्दा स्रोत साधनबाट हुन गएको सीमितता वा समग्र अध्ययनले सम्बोधन गर्ने विषयक्षेत्रको आँकलन।

परिच्छेद २

२. **प्रस्तावको परिचयः** प्रतिवेदनको पहिलो परिच्छेदको रुपमा प्रस्तावसँग सम्बन्धित र स्थलगत रुपमा जानकारी दिने विविध प्रकारका सूचना समावेश गरी देहायका शीर्षक र उपशीर्षक अन्तर्गत रही यो परिच्छेद तयार गर्न सकिने छ।

क) भूमिकाः भूमिका विषय प्रवेश भएकाले प्रस्तावको बारेमा स्पष्ट जानकारी हुने गरी यस प्रकारको प्रस्तावको पृष्ठभूमि लगायत प्रस्ताव

कार्यान्वयनको उद्देश्य, आवश्यकता तथा औचित्यता आदि कुराहरुलाई यस उप-शीर्षक अन्तर्गत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

ख) प्रस्तावको विवरणः आयोजना (प्रस्ताव) को अवस्थिति, पहुँच, प्रस्तावका संरचनागत अवयवहरु, निर्माण तथा संचालन चरणका कृयाकलापहरु, आयोजनाका लागि आवश्यक निर्माण सामाग्री, ऊर्जा इन्धन आपूर्ति, कच्चा पदार्थ, जनशक्ति, जग्गा, निर्माण तालिका र आयोजनाका सहायक संरचनाहरु आदि

ग) प्रस्तावको उद्देश्य

परिच्छेद ३

३. प्रतिवेदन तयार गर्दा अपनाइएको विधिः प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको स्थलगत अध्ययन गर्दा वा अन्य सन्दर्भ सामग्री संकलन/अध्ययन गर्दा कुन-कुन तरिका अपनाई वातावरणका विविध पक्ष (भौतिक, रासायनिक, भौगोलिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक एवं सांस्कृतिक) मा तथ्यांक संकलन गरिएको हो, सबै विधिहरु निम्नानुसार वर्गीकरण गरी प्रस्तुत प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

क) सम्बन्धित प्रकाशित वा अप्रकाशित सामग्री/प्रतिवेदनको पुनरावलोकनः

ख) प्रस्तावको प्रभाव क्षेत्र निर्धारण (प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष)

ग) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको नक्साको अध्ययन तथा विश्लेषणः

घ) चेकलिष्ट/म्याट्रिक्स तथा प्रश्नावलीको निर्माण गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलनः

ङ) स्थलगत अध्ययनः आयोजना क्षेत्रको अवलोकन तथा फोटो खिच्ने, नमूना संकलन गर्ने, चेकलिष्ट तथा प्रश्नावली भर्ने आदि ।

च) संकलित नमूना (माटो, पानी आदि) को प्रयोगशालामा विश्लेषण

छ) प्राप्त तथ्यांकहरुको विश्लेषणः

ज) प्रभावको पहिचान, आंकलन तथा उल्लेखनीय प्रभावको मूल्याङ्कन गर्दा अपनाइएको विधिः

झ) मस्यौदा प्रतिवेदनको तयारी

ञ) सार्वाजनिक परामर्श, छलफल, अन्तरकृया र सुनुवाई आदि

ट) सार्वजनिक सूचना तथा सूचना संप्रेषण र सुझाव संकलनः

ठ) सुझाव समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदनको तयारीः

परिच्छेद ४

४. **प्रस्तावसँग सम्बन्धित नीति, कानून तथा मापदण्डः** कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा आकर्षित (आयोजनालाई अवरोध हुने) हुने वा हुन सक्ने नीति, कार्यनीति, कानून, मापदण्ड तथा पुनरावलोकन र कार्यान्वयन हुने प्रस्तावको सन्दर्भमा उपर्युक्त संरचनाहरुको सान्दर्भिकता उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुनेछ । प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण र कार्य सूची स्वीकृत हुँदा उक्त कार्य सूचीमा कानूनी संरचनाहरु उल्लेख हुने हुनाले तिनलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरी विश्लेषण गर्न सकिनेछ ।

क) आवधिक योजना, नीति तथा रणनीति/कार्यनीतिहरुः नेपाल सरकारले तय गरेका सम्बन्धित क्षेत्रका नीति तथा रणनीतिहरु र कार्यान्वयन हुने प्रस्तावसँग यस्ता नीति तथा रणनीतिको सम्बन्ध (सकारात्मक वा नकारात्मक) स्पष्ट खुलाउनु उपयुक्त हुनेछ ।

ख) ऐन तथा नियमालीः कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्तावसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने वातावरणसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय कानूनहरु र नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरु यदि आकर्षित हुने भए त्यस्ता कानूनहरु कुन हदसम्म आकर्षित हुनेछन् भनी प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्दछ । साथै, प्रस्तावको कार्यान्वयनमा यस्ता कानूनहरु बाधक हुने वा नहुने तथा प्रस्ताव कार्यान्वयन हुन सक्ने वा नसक्ने बारेमा स्पष्ट खुलाउनु पर्नेछ ।

ग) मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधिः कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको भौतिक-रासायनिक वातावरण (जस्तैः- पानी, हावा, ध्वनि आदि) सँग सम्बन्धित मापदण्डहरु प्रतिवेदनमा समावेश गर्नु पर्दछ ताकी प्रस्ताव कार्यान्वयन अघि र कार्यान्वय निर्माण तथा संचालन) को क्रममा वातावरणका यी अवयवहरुको गुणमा हुन सक्ने परिवर्तन तथा तिनको न्यूनीकरणको उपायहरु शुरुमै चयन गर्न सकिनेछ । प्रस्तावसँग सम्बन्धित निर्देशिका तथा दिग्दर्शनहरु पनि पर्याप्त मात्रामा पुनरावलोकन गरी प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गर्नु पर्दछ । यस्तो पुनरावलोकनले प्रतिवेदन तयार गर्न मार्गदर्शन पनि गर्नेछ ।

घ) अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरुः

ङ) प्रस्तावसँग आकर्षित हुने नीति नियम

नीतिगत व्यवस्था	प्रस्तावको कार्यन्वन गर्दा आकर्षित हुने धारा/दफा/ नियम/ खण्ड आदि र सम्बन्धित बुँदा
नीति	
रणनीति	
ऐन	
नियमावली	
निर्देशिका	
कार्यविधि	
मापदण्ड	
महासन्धि, अभिसन्धि, सम्झौता	

परिच्छेद ५

५. **विद्यमान वातावरणीय अवस्थाः** कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा आयोजना प्रभावित क्षेत्रको वातावरणका अवयवहरु (भौतिक, रासायनिक, जैविक,

सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरण) मा प्रभाव पर्न सक्ने भएको हुँदा आयोजना प्रभावित क्षेत्रको विद्यमान वातावरणीय अवस्था स्पष्ट हुने आधार र परिमाणात्मक तथ्यांक संकलन गरी प्रस्तुत गर्नु पर्दछ।

यस अन्तर्गत आयोजना प्रभावित जिल्ला (आवश्यकतानुसार), नगरपालिका र गाँउपालिका, वडा र आयोजना प्रभावित स्थलको तथ्यांक संकलन गर्नुपर्नेछ।

५.१ भौतिक वातावरणः क्षेत्र निर्धारण प्रतिवेदनको विद्यमान वातवारणीय अवस्थाको ढाँचाको तालिकामा उल्लेखित भौतिक वातावरणका विवरणहरुको तथ्याङ्क संकलन गरी विस्तृत रुपमा व्याख्या गर्नुपर्नेछ

क) भू-उपयोग

भू-उपयोगको किसिम	ओगटेको क्षेत्र	ओगटेको क्षेत्र प्रतिशतमा

ख) भूगर्भ

आयोजनाको क्षेत्र	विद्यमान भौगर्भिक जोखिम	कैफियत

ग) जल तथा मौसम

विवरण	परिमाण र एकाई	कैफियत
औसत वायु तापक्रम		
बार्षिक औसत अधिकतम तापक्रम		
बार्षिक औसत न्यूनतम		

तापक्रम		
औसत बर्षा		
आयोजना क्षेत्रका मुख्य नदीहरु		
औसत बहाव		
अधिकतम बहाव		
आयोजना क्षेत्रको हावापानी		

घ) वायू जल तथा ध्वानिको गुण

	सूचकहरु	आधारभुत मान
वायूको अवस्था	पि एम १०	
	पि एम २५	
	कार्वन मोनोअक्साइड	
	टि एस पि	
	औसत वायु गति	
	औसत वायुको दिशा	
पिउने पानीको अवस्था	टि एस एस	
	घुलित अक्सिजन	
	कन्डक्टिभिटी	
	कुल नाइट्रेट	
	इस्चेरिया कोलि ब्याक्टेरिया	
	आर्सेनिक	
	पीएच	
पानी स्रोतको अवस्था	टि एस एस	
	घुलित अक्सिजन	
	कन्डक्टिभिटी	
	कुल नाइट्रेट	
	प्रस्ताव नै स्रोत हुनसक्ने सूचक	

ध्वनीको अवस्था	इक्वाभ्यालेन्ट ध्वनी तह	दिन	रात

५.२ जैविक वातावरण

क) आयोजना क्षेत्रको वन सम्पदाको सूची

वनको नाम	वनको किसिम	आयोजना क्षेत्रबाट दूरी

ख) वनस्पतिको सूची

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	साइटिसको वर्गीकरण	आईयुसियनको वर्गीकरण	नेपाल सरकारको वर्गीकरण

ग) प्रमुख गैह्रकाष्ठ वनस्पतिहरु

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	उपयोग

घ) वन्यजन्तुको सूची

स्थानीय नाम	वैज्ञानिक नाम	परिवार	साइटिसको वर्गीकरण	आईयुसियनको वर्गीकरण	नेपाल सरकारको वर्गीकरण
स्तनधारी					

चरा चुरुंगी					
सरीसृप					
माछा					

५.३ सामाजिक-आर्थिक र संस्कृतिक वातावरण

वस्तीको नाम	
आयोजना स्थलसँगको दूरी	
स्थानीय तह र वडा	
जम्मा घरधुरी	
औसत घरधुरी संख्या	
महिला पुरुष अनुपात	
जाति र धार्मिक सम्प्रदाय	
धार्मिक स्थलहरु	
सांस्कृतिक रीतिरिवाजहरु	
शैक्षिक स्तर (प्रतिशत) माध्यमिक शिक्षा (पास) दशजोड दुई वा सोसरह स्नातक स्नातकोत्तर विद्यावारिधि	
शैक्षिक संस्थाहरु आधारभूत माध्यमिक	

उच्च माध्यमिक कलेज तथा विश्वविद्यालय	
स्वास्थ्य र सफाईको अवस्था स्थानीय रुपमा देखिने रोगहरु स्वाथ्य संस्थाहरु	
रोजगारी (प्रतिशत) एवं आयस्तर	
सीमान्तकृत समूह	
उद्योग र यसका किसिमहरु	
पूर्वाधारहरु	
सडक र यसका किसिम	
जग्गा जमिनको मूल्य	
सार्वजनिक सुविधाहरु	
बसाईंसराईको स्थिति	
बजार र यसको स्थिति	
संभाव्य विकास केन्द्रहरु	
धार्मिक स्थलहरु	
भौतिक र जैविक वातावरणसम्बन्धी फिल्ड सर्भे कम्तीमा ऋतु समावेश भएको हुनुपर्नेछ	

परिच्छेद ६

६. **प्रस्तावको विकल्प विश्लेषणः** वातावरणीय मूल्याङ्कन प्रक्रियाले प्रस्तावको विकल्पको खोजी गर्दछ । प्रस्तावको कार्यान्वयन बाहेक अरु विकल्प नै नभएको स्थितिमा पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने अवधारणा भित्र रही विकल्पहरुको अध्ययन गरी प्रस्ताव गर्नु पर्नेछ र प्रस्तावित विकल्पहरुको

कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने अनुकूल र प्रतिकूल प्रभावहरुको तलनात्मक आंकलन गर्नुपर्दछ ।

विकल्पहरु	अनुकूल वातावरणीय प्रभाव	प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव
विकल्प १		
डिजाइन		
आयोजना स्थल		
भू-वनौट		
अपनाईने प्रविधि		
संचालन विधि		
समय तालिका		
कच्चा पदार्थ		
वन तथा सरकारी जग्गाको प्रयोग		
प्रतिकूल असरहरु		
विकल्प २		
डिजाइन		
आयोजना स्थल		
भू-वनौट		
अपनाईने प्रविधि		
संचालन विधि		
समय तालिका		
कच्चा पदार्थ		
वन तथा सरकारी जग्गाको प्रयोग		
प्रतिकूल असरहरु		

विकल्प ३		
डिजाइन		
आयोजना स्थल		
भू-वनौट		
अपनाईने प्रविधि		
संचालन विधि		
समय तालिका		
कच्चा पदार्थ		
वन तथा सरकारी जग्गाको प्रयोग		
प्रतिकूल असरहरु		

परिच्छेद ७

७. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावहरु तथा संरक्षणका उपायहरुः

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावहरुलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरी प्रभावको पहिचान, आंकलन तथा तिनको उल्लेखनीयता स्पष्ट प्रस्तुत गर्नु पर्दछः

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभाव

भौतिक प्रभावहरु

	पर्ने प्रभावहरु	तह निर्धारण परिमाण, सिमा, समयावधि, प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष, (प्रतिवर्ती/अपरिवर्तनीय)
१) जमिन		
२) वायु मण्डल		
३) पानी		

४) ध्वनी		
५) मानव निर्मित वस्तुहरु		
६) अन्य		

जैविक प्रभावहरु

१) वन/जंगलको क्षय		
२) वनस्पति		
३) जीवजन्तु		
४) प्राकृतिक वासस्थान		

सामाजिक-आर्थिक र साँस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभावहरु

१) जनसंख्या		
२) समुदाय		
३) खेती योग्य जमिनको क्षय		
४) मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव		
५) सामाजिक मूल्य मान्यतामा हुने परिवर्तन		
६) आर्थिक प्रभाव		
७) धार्मिक र सांस्कृतिक प्रभाव		
८) अन्य		

यसरी प्रस्तुत गर्दा प्रतिकूल प्रभावको साथै अनुकूल प्रभावलाई पनि उल्लेख गर्नु पर्दछ र प्रतिकूल प्रभावलाई न्यून गर्ने तर्फ बढी ध्यान दिनु पर्छ । यसरी प्रतिकूल तथा अनुकूल प्रभावहरुको मूल्याङ्कन गर्दा प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा हुन सक्ने फाइदा वेफाइदा बारे अधिकतम जानकारी प्राप्त हुनेछ । स्वीकृत

कार्य सूचीको आधारमा अध्ययन गरिएको विद्यमान वातावरणीय अवस्थामा प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने प्रभावहरुको अवधि, प्रकार र संवेदनशीलता सहीरुपमा प्रस्तुत गर्नु पर्दछ । यसैगरी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष, संरक्षण उपायबाट हटाउन वा घटाउन सकिने वा नसकिने खालमा प्रभाव पहिचान एवं आंकलन गरी प्रतिवेदनमा यस्ता प्रभावको उल्लेखनीयता स्पष्ट गर्नु पर्दछ ।

परिच्छेद ८

८. **अनुकूल प्रभाव अधिकतम अभिवृद्धि गर्ने तथा प्रतिकूल प्रभाव न्यून गर्ने उपायहरुः** कुनै पनि प्रस्तावमा सकारात्मक तथा अनुकूल प्रभावलाई अधिकतम गर्न कस्ता वातावरणीय संरक्षणका कार्यहरु अवलम्बन गर्नु पर्दछ । ती अधिकतम गर्ने उपायहरु प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

८.१ कुनै पनि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई हटाउन वा न्यून गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्ने भएकाले पहिचान तथा आंकलन गरिएका प्रतिकूल प्रभावहरुलाई प्रतिवेदनमा छोटकरीमा तर प्रष्ट हुने गरी उल्लेख गर्नु पर्दछ । उल्लेख्य प्रतिकूल प्रभावहरुलाई हटाउने वा न्यून गर्ने उपायहरुलाई ३ प्रकार (क्षतिपूर्ति, सुधारात्मक वा निरोधात्मक) ले वर्गीकरण गरी उल्लेख गर्नु पर्दछ । न्यूनीकरणका उपायहरु भौतिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरणका क्षेत्रमा प्रस्तावको निर्माण तथा संचालन अवस्थाको लागि भनी वर्गीकरण गरी न्यूनीकरणका लागि जिम्मेवारी समेत किटान गरी प्रतिवेदनमा निम्नानुसारको म्याट्रिक्समा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ)

८.२ उल्लेख्य प्रतिकूल प्रभावहरुलाई हटाउने वा न्यून गर्ने उपायहरुलाई ३ प्रकारले वर्गीकरण गर्न सकिनेछ ।

क) **क्षतिपूर्तिका उपायहरुको अवलम्वनः** कम गर्न वा हटाउन नसकिने खालका प्रतिकूल प्रभावहरुको क्षतिपूर्तिका उपायहरुमा विशेष गरी देहायका क्रियाकलापहरु समावेश हुनुपर्छः

१) क्षतिग्रस्त प्राकृतिक स्रोतहरुको पुनर्स्थापना

२) हटाइने बस्तीहरुको पुनर्वास

३) प्रभावित व्यक्तिलाई क्षतिपूर्ति

ख) **सुधारात्मक उपायहरुको अवलम्बनः** प्रतिकूल प्रभावहरुलाई कम गरेर स्वीकारयोग्य तहसम्म ल्याउनका लागि सुधारात्मक उपायहरु प्रयोग गर्नु पर्दछ । प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अपनाउनु पर्ने सुधारात्मक उपायहरु निम्न बमोजिम छन्

१) प्रदूषण नियन्त्रण उपकरणहरुको जडान

२) प्रदूषित पानी उपचार गर्ने संयन्त्रको निर्माण

३) बाँध तथा तटबन्धमा माछाहरु आवातजावत गर्न सक्ने बाटो फिसल्याडरको निर्माण ।

ग) **निरोधात्मक उपायहरुको अवलम्वनः** निम्नलिखित प्रतिरोधात्मक उपायहरुको अवलम्बनद्वारा केही गम्भीर खालका प्रभावहरुलाई त्यस्ता प्रभावहरु देखा पर्न थाल्नु अगाडि नै कम गर्न वा निर्मूल गर्न सकिन्छ ।

१) स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन

२) जनचेतना कार्यक्रमको थालनी ।

३) सामाजिक सहयोग अभिवृद्धिकरणका उपायहरु

उपरोक्त संरक्षणका उपायहरु भौतिक, जैविक, सामाजिक-आर्थिक तथा सांस्कृतिक वातावरणका क्षेत्रमा प्रस्तावको निर्माण तथा संचालन अवस्थाको लागि भनी वर्गीकरण गर्नुपर्दछ । यसो गर्दा प्रस्तावको कुन कुन अवस्थामा यी उपायहरु अवलम्बन गरिनु पर्ने हो भन्ने कुरा सजिलोसँग थाहा पाउन सकिन्छ । यी संरक्षणका उपायहरुलाई कार्यान्वयन गर्ने (प्रस्तावक) को

जिम्मेवारी समेत किटान गरी प्रतिवेदनमा निम्नानुसारको म्याट्रिक्समा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ ।

तालिकाः वातावरणीय प्रभावका तह निर्धारण र न्यूनीकरणका उपायहरु

(प्रस्तावबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको परिमाण, सीमा र समयावधि (उच्च/वृहत-६०; मध्यम-२०; निम्न-१०), सीमा (क्षेत्रीय-६०; स्थानीय-२०; स्थलगत-१०) र अवधि (दीर्घकालीन-२०; मध्यम-१०; अल्पकालिन-५) किटान गर्नुपर्दछ)

प्रस्ताव का कार्यहरु	वातावरणीय प्रभाव	प्रभावको तह निर्धारण								न्यूनीकरण का उपायहरु
		प्रत्यक्ष	अप्रत्यक्ष	अनुकूल	प्रतिकूल	परिमाण	सीमा	अवधि	जम्मा अंकमान	
निर्माण अवधि										
भौतिक वातावरण										
१										
२										
जैविक वातावरण										
१										
२										
सामाजिक आर्थिक तथा सांकृतिक वातावरण										
१										
२										

संचालन अवधि										
भौतिक वातावरण										
१										
२										
जैविक वातावरण										
१										
२										
सामाजिक आर्थिक तथा सांकृतिक वातावरण										
१										
२										

प्रतिकूल प्रभावको स्तर अनुसार तय गरिएको अंकमान जोडी हरेक प्रभावको कूल अंकमान लेख्नुपर्नेछ ।

तालिकाः अनुकूल प्रभाव अधिकतम तथा प्रतिकूल प्रभाव न्युनतम गर्ने उपायको कार्यान्वयन तथा लाग्ने अनुमानित रकम र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी

वातातवरण संरक्षणका उपायहरु	कार्यान्वयन हुने स्थान	कार्यान्वयन हुने समय	अनुमानित रकम (रु.)	कार्यान्वयन जिम्मेवारी
अनुकूल प्रभावहरु				
१.				
२.				
प्रतिकूल प्रभावहरु				
१.				
२.				

परिच्छेद ९

कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावहरुको अनुगमन निम्न उद्देश्य प्राप्तिका लागि गरिन्छः-

क) कानूनले तोकेका सिमाभन्दा बढी मात्रामा प्रभाव पर्न नदिन

ख) वातावरणीय प्रभाव कम गर्न अपनाइएका उपायहरु वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार कार्यान्वयन भएका छन् कि छैनन् भन्ने कुरा जाँच्न ।

ग) सम्भावित वातावरणीय क्षतिबारे समयमै सचेत गराउन ।

घ) पहिचान गरिएका तथा आंकलित प्रभाव वास्तविकतासँग कति नजिक छन् भन्ने जानकारी लिन।

९.१ अनुगमनका प्रकारहरुः वातावरणीय प्रभावको अनुगमन देहायको अवस्थामा निम्न प्रकारले गर्नु पर्दछ।

क) प्रारम्भिक अवस्थाको अनुगमन : प्रस्तावित प्रस्तावको निर्माण कार्य शुरु गर्नुभन्दा अगावै निर्माण स्थल र वरपरका आधारभूत वातावरणीय पक्षहरुको सर्वेक्षण गरिनु पर्दछ । यसले गर्दा अनुगमनको सिलसिलामा प्रारम्भिक अवस्थाको तुलनामा वातावरणीय पक्षहरुमा भएको परिवर्तन वारेमा थाहा पाउन सकिन्छ ।

ख) प्रभाव अनुगमनः प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट भएका वातावरणीय परिवर्तनहरु पत्ता लगाउन आयोजना निर्माण र संचालनका क्रममा त्यस क्षेत्रको जनस्वास्थ्य लगायत पर्यावरणीय, सामाजिक र आर्थिक अवस्थाका सूचकहरुको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

ग) नियामक अनुगमन : यस अन्तर्गत प्रस्तावकले वातावरण संरक्षण सम्बन्धी निर्धारित मापदण्डहरुको पालना गरेको छ वा छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न वातावरणीय गुणस्तरका विशेष सूचकहरु वा प्रदूषणको अवस्था वारेमा आवधिक वा लगातार रुपमा अनुगमन गरी अभिलेख राख्नु पर्दछ ।

९.२ वातावरणीय अनुगमनका सूचकहरुः प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आधारभूत तथ्यांक, पहिचान तथा आंकलन गरिएका अनुकूल वा प्रतिकूल प्रभाव एवं वातावरण संरक्षणका उपायहरुलाई ध्यान दिई प्रस्तावकले पालना गर्नुपर्ने र वातावरणीय प्रभावको प्रभावकारीताको अनुगमन गर्न सूचकहरु प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नुपर्दछ । जस्तैः कृषि क्षेत्रको प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रस्तावबाट जैविक विविधता, माटोको गुण, भू-क्षयको मात्रा, जनस्वास्थ्य आदिमा प्रभाव पर्न सक्ने हुँदा यस्तो पक्षलाई सम्बोधन गर्ने गरी अनुगमनका सूचकहरु छनौट गरी प्रतिवेदनमा समावेश गर्नुपर्दछ।

९.३ अनुगमनको विधिः उल्लेखित अनुगमनका प्रत्येक सूचकलाई कुन विधि/तरिकाबाट अनुगमन गर्ने हो प्रतिवेदनमा खुलाउनु आवश्यक हुनेछ । यस्ता विधिहरु भरपर्दो, सजिलो र आयोजना स्थलमा कार्यरत जनशक्तिले अवलम्वन गर्न सक्ने खालको हुनुपर्दछ ।

९.४ अनुगमनको लागि समय तालिकाः आयोजना निर्माण र संचालनका विभिन्न अवस्थामा अनुगमन गर्नुपर्ने भएकाले सूचकको प्रकृति हेरि वातावरणीय अनुगमन गर्ने समय तालिका प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

९.५ अनुगमन गर्ने निकायः वातावरणीय अनुगमनको लागि सम्बन्धित निकाय वा मन्त्रालय जिम्मेवार हुनेछ । प्रस्तावक आफैले पनि कुनै न कुनै सूचक अनुगमन गर्न सक्नेछ, जसलेगर्दा कुनै प्रतिकूल प्रभावलाई तुरुन्तै हटाउन वा न्यून गर्न सकिनेछ । प्रतिवेदनमा कुनकुन सूचक क-कसले अनुगमन गर्ने भन्ने प्रष्ट खुलाउनु पर्नेछ । साधारण तथा घरिघरि गरिनुपर्ने अनुगमन प्रस्तावकले गरेको खण्डमा प्रभाव न्यूनीकरण छिटो र कम खर्चमा गर्न सकिनेछ । प्रस्तावको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्रस्तावककोमा निहित रहनेछ । तर सो अनुगमनको प्रतिवेदन माथि सुपरिवेक्षण सम्बन्धित मन्त्रालयले गर्नेछ ।

९.६ अनुगमनको लागि अनुमानित रकमः प्रस्ताव कार्यान्वयन (निर्माण र संचालन) को समयमा विभिन्न सूचकहरुको अनुगमन गर्न आवश्यक पर्ने रकम पनि प्रतिवेदनमा खुलाउनु पर्दछ र यस रकम प्रस्तावकले मात्रै व्यहोर्ने हो वा अन्य स्रोतबाट पनि व्यहोरिने हो, सो पनि उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

तालिकाः अनुगमन सम्बन्धी विवरणलाई देहायको म्याट्रिक्सको रुपमा प्रस्तुत गर्न सकिनेछः

अनुगमनका प्रकार	अनुगमनका सूचकहरु	अनुगमनको विधि	स्थान	समय	अनुमानित रकम	अनुगमन गर्ने निकाय
प्रारम्भिक अवस्थाको अनुगमन						
१.						
२.						
प्रभाव अनुगमन						
१.						
२.						
नियमपालन अनुगमन						
१.						
२.						

परिच्छेद १०

१०.१ वातावरणीय सम्परीक्षणः वातावरणीय सम्परीक्षणका किसिम

(क) निर्णय तहको सम्परीक्षण

(ख) कार्यान्वयन तहको सम्परीक्षण

(ग) कार्यको प्रभावकारिता सम्परीक्षण

(घ) आयोजना प्रभाव सम्परीक्षण

(ङ) आंकलन गरिएको प्रविधि सम्परीक्षण

(च) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रकृया सम्परीक्षण

१०.२ वातावरणीय सम्परीक्षणमा सामान्यतया तीन पक्ष संलग्न हुने गर्दछन्

(क) परीक्षक

(ख) परीक्षित पक्ष (प्रस्तावसँग) सरोकार भएको तेस्रो पक्ष

१०.३ स्वेच्छिक वा बाध्यकारी सम्परीक्षणको लागि संलग्न पक्ष वा संस्थाको आधारमा वातावरणीय सम्परीक्षण आन्तरिक वा बाह्य हुन सक्छ ।

आन्तरीक सम्परीक्षण

बाह्य सम्परीक्षण

बाध्यकारी सम्परीक्षण

स्वैच्छिक सम्परीक्षण

१०.४ सम्परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचाः सम्परीक्षणको उद्देश्य र क्षेत्र अनुसार यसको प्रतिवेदनको ढाँचा फरक हुन सक्छ, तथापि यसलाई तर्कसंगत रुपमा देहाय अनुसार प्रस्तुत गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

परिच्छेद १	कार्यकारी सारांश
परिच्छेद २	परीक्षण प्रशासनिक एवं परीक्षण कार्यको विवरण, आयोजना स्थलमा गरिएका अन्तर्वार्ता, परीक्षण गर्ने पक्ष एवं परीक्षणका क्षेत्र र विधि यो अध्ययनमा समावेश गर्नु पर्छ । साथै, वातावरणीय अनुगमन, परीक्षणसँग

	सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा विवरण पनि समावेश गर्नु पर्नेछ ।
परिच्छेद ३	सम्परीक्षणको पूर्ण विवरण
परिच्छेद ४	आयोजना सम्बन्धमा पालना गर्नु पर्ने सुझावहरु एवं सुधारात्मक कार्यहरु
अनुसूचीहरु	सम्बन्धित तथ्याङ्क एवं विवरण
सम्परीक्षण गर्ने समूहमा समावेश हुनु पर्ने जनशक्ति	
प्रविधिकहरु	वातावरण विज्ञ
	प्रस्तावसँग विषय मिल्ने विज्ञ
	सामाजिक, आर्थिक, सस्कृति विज्ञ
	प्रस्तावको क्षेत्र, किसिम र यसले पारेको प्रभावहरुको गाम्भीर्यताको आधारमा थप अन्य विज्ञहरु
वातावरणीय सम्परीक्षणको लागि चेकलिष्ट	

१. भौतिक पक्ष									
	विवरण	आयोजनाको कृयाकलाप	अनुमान गरिएको प्रभाव	खास प्रभाव	न्यूनीकरणका उपायहरु	प्रभावकारीता	सूचना	तथ्यांकको स्रोत	
१	वायुको गुण								
२	पानीको गुण								
३	ध्वनीको मात्रा								

४	भू उपयोग								
५	जलस्रोत								
२. जैविक पक्ष									
	विवरण	आयोजनको क्रियाकलाप	अनुमान गरिएको प्रभाव	खास प्रभाव	न्यूनिकरणका उपायहरु	प्रभावकारीता	सूचना	तथ्यांकको स्रोत	
१	वन जंगल								
२	वनस्पति								
३	जीवजन्तु								
४	गैरकाष्ठ								
५	माछा								
६	दुर्लभ एवं सकरोत्पन्न प्रजाती								
७	सरक्षण क्षेत्र								
३ सामाजिक आर्थिक तथा सांस्कृतिक पक्ष									
	विवरण	आयोजनको क्रियाकलाप	अनुमान गरिएको प्रभाव	खास प्रभाव	न्यूनीकरणका उपायहरु	प्रभावकारीता	सूचना	तथ्यांकको स्रोत	
१	शिक्षा								
२	कृषि								
३	रोजगारी								
४	बसाईंसराई								
५	स्वाथ्य र सरसफाइ								

६	वातावरणीय सौन्दर्यता								
७	लैंगिक सवाल								
८	धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थिति								
९	सामाजिक स्थिति								

परिच्छेद ११

११. निष्कर्ष तथा सुझावः

११.१ अध्ययनको निष्कर्षः वातावरण संरक्षणका उपायहरु र वातावरणीय अनुगमनको कार्यान्वयनको पक्षमा प्रस्तावकको प्रतिवद्धता तथा अन्य अध्ययन को आवश्यकता पर्ने नपर्ने आदि प्रष्टयाई निष्कर्षमा राख्नु उपयुक्त हुनेछ । अध्ययनको निष्कर्ष र पुनरावलोकन समितिको राय सुझाव अनुसार वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कनमा शर्तहरु समावेश गरिनेछ ।

११.२. सुझावः

१२. सन्दर्भ सामाग्रीः प्रतिवेदन तयार गर्दा उद्धृत गरिएका सन्दर्भ सामग्रीहरुको प्रकाशनसम्बन्धी सूची निम्न लिखित आधारमा बनाउनेः

(क) लेखक,

(ख) प्रकाशित भएको मिति,

(ग) उद्धृत गरिएका सामग्रीको शीर्षक,

(घ) उद्धृत गरिएका प्रकाशन वा पत्रिकाको नाम,

(ङ) वर्ष, खण्ड, अंक आदि (भएको खण्डमा),

(च) पृष्ठ ।

ढाँचाः लेखकहरु, प्रकाशित भएको बर्ष ....., उद्धृत गरिएका सामग्रीको शीर्षक ..... उद्धृत गरिएका प्रकाशन वा पत्रिकाको नाम...., वर्ष, खण्ड (अङ्क), प्रकाशक, स्थान, पृष्ठहरु।

१३. अनुसूचीः अनुसूचीमा देहायका कुराहरुसमावेश गर्ने-

(क) भू-वनोट, भौगोलिक स्थिति, भू-उपयोग, भू-क्षमता र अध्ययनसँग सम्बन्धित नक्शाहरु र फोटोग्राफहरु,

(ख) सम्भव भएसम्म प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थल तथा त्यस वरिपरिका क्षेत्रहरुको हवाई फोटोहरु,

(ग) स्थलगत अनुसन्धानका लागि प्रयोग गरिएका प्रश्नवाली वा विषय वस्तुको सूची,

(घ) चार्ट, तथा चित्रहरु जस्ता वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित कुराहरु,

(ङ) जलवायु तथा हावापानी सम्बन्धी तथ्यांक (समयको आधारमा क्रमबद्ध गरी),

(च) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलका वनस्पति तथा जीवजन्तुको तथ्यांक

(छ) भौगर्भिक तथा जोखिम मूल्याङ्कन तथ्यांक (प्राप्त गर्न सकिने भएमा),

(ज) उपलब्ध हुन सक्ने भएमा आयोजना सन्चालन गर्नु अघि र पछिका हावा र पानीको गुणस्तर तथा ध्वनिको स्तरसम्बन्धी जानकारी,

(झ) वातावरण प्रभाव मूल्याकंन सान्दर्भिक म्याट्रिक्स वा क्रमबद्ध रेखाचित्र,

(ञ) नक्शा, स्लाइड, रेकर्डहरु तथा भिडियो फिल्मजस्ता सहायक श्रव्य दृश्य सामग्री,

(ट) बाली लगाउने तरिका, पशुपालन, माटोको गुण, रासायनिक मल, प्रयोग गर्ने मात्रासम्बन्धी तथ्यांक

(ठ) आमन्त्रित व्यक्तिहरुतथा सहभागिताहरुको सूची तथा सम्बन्धित संस्थाहरुबीचको छलफल, भेला र बैठकको रेकर्डहरु तथा छलफल र अनुगमनको छोटो जानकारी,

(ड) वातावरणीय प्रभाव मूल्याकंन प्रतिवेदनको तयारीमा संलग्न अध्ययन टोलीको व्यक्ति तथा संस्थाहरुको नामावली,

(ढ) अध्ययनको क्रममा सम्पर्क गरिएका व्यक्ति तथा संस्थाहरुको नाम, ठेगाना र टेलिफोन नम्बरहरु ।

(ण) प्रस्तावक र अध्ययन टोलीको स्वयं घोषणापत्र

(त) अध्ययन सम्बन्धित सार्वजनिक सूचना, मुचुल्का, सिफारिशपत्र, लिखित रायसुझावहरु, सार्वजनिक परामर्श बैठक र सार्वजनिक सुनुवाई सम्बन्धित कागजपत्रहरु ।

१४. वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा रहनु पर्ने वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको खाका

(क) सकरात्मक प्रभाव सबलिकरण	कार्यहरु	इकाई	परिमाण	बजेट	कहाँ गर्ने	कसरी गर्ने	कहिले गर्ने	कसले गर्ने	अनुमानित जनशक्ति	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
भौतिक क्षेत्र										
जैविक क्षेत्र										
आर्थिक क्षेत्र										
सामाजिक/साँस्कृतिक क्षेत्र										
(ख) नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रण										
भौतिक क्षेत्र										
जैविक क्षेत्र										
आर्थिक क्षेत्र										
सामाजिक/साँस्कृतिक क्षेत्र										

पुनश्चः

(१) वातावरणीय व्यवस्थापन योजना बनाउँदा प्रस्तावको निर्माण चरण र संचालन चरणको लागि अलग अलग रुपमा दिनुपर्नेछ।

(२) प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकतानुसार तथ्यांक, नक्सा, चित्र, तालीका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्ने छ ।

(३) वातावरणीय अध्ययनका प्रतिवेदनहरु नेपाली भाषाको कालिमाटि युनिकोडमा वा विदेशी लगानीको प्रस्तावको लागि अंग्रेजीमा प्रतिवेदन तयार गरिएको भए टाइम्स न्यू रोमनमा टाइप गरी लेखिएको हुनु पर्नेछ। फण्ट साइज १२ र तलमाथि १-१ ईन्च, बायाँ १.२ इन्च र दायाँ १ इन्च खाली राखी पानाका दुवैतर्फ प्रिन्ट गरी बाईण्डिङ गरेको हुनु पर्नेछ ।

अनुसूची-१३
(नियम ९ को उपनियम (६) सँग सम्बन्धित)
वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीका लागि आवश्यक विज्ञ जनशक्ति

(१) वातावरण विज्ञान, वातावरण व्यवस्थापन, वातावरण इञ्जिनियरिङ्ग वा अन्य वातावरण विषयमा न्यूनतम स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी कम्तीमा तीन वटा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीमा संलग्न भएको व्यक्ति ।

(२) प्रस्तावको प्रकृति र प्रमुख विषयमा न्यूनतम स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी कम्तीमा तीन वटा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीमा संलग्न भएको व्यक्ति।

(३) प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, वन विज्ञान, जीव विज्ञान, वनस्पति शास्त्र विषयमा न्यूनतम स्नातकोत्तर डिग्री उपाधि हासिल गरी कम्तीमा तीनवटा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीमा संलग्न भएको व्यक्ति।

(४) अर्थशास्त्र, समाजशास्त्र, मानवशास्त्र वा अन्य सामाजिक विज्ञानसँग सम्बन्धित विषयमा न्यूनतम स्नातकोत्तर डिग्री उपाधि हासिल गरी कम्तीमा तीनवटा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारीमा संलग्न भएको व्यक्ति।

(५) प्रयोगशालामा वैज्ञानिक परीक्षण गरी तथ्यांक विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयारी गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा यस्तो परीक्षण गर्ने स्नातक डिग्री उपाधि प्राप्त गरी कम्तीमा ३ (तीन वर्ष) को कार्य अनुभव भएको व्यक्ति।

(६) क्रमसंख्या (१) देखी (४) सम्म उल्लिखित शैक्षिक उपाधि नभएको तर त्यस मध्ये कुनै सम्बन्धित विषयमा कम्तीमा स्नातक उपाधि हासिल गरी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयारी कार्यमा

वा अन्य वातावरणसँग सम्बन्धित अध्ययन कार्यमा कम्तीमा पाँच वर्ष कार्य अनुभव भएको व्यक्ति।

(७) बुदाँ १ देखी ६ मा जेसुकै लेखिएको भएता पनि देहायको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको लागी देहाय बमोजिमको विज्ञहरुको टोलीलाई सम्बन्धित मन्त्रालयले प्रस्तावको विषय र प्रकृति हेरी मान्यता दिन सक्नेछ।

(क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको हकमा क्रमसंख्या (१) र (२) समेत गरी कम्तीमा दुई जना सदस्य।

(ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको हकमा क्रमसंख्या (१) र (२) (३) (४) समेत गरी कम्तीमा तीन जना सदस्य।

(ग) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको हकमा क्रमसंख्या (१) र (२) (३) (४) समेत गरी कम्तीमा चार जना सदस्य।

(घ) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि आवश्यकता अनुसार भाषा विज्ञलाई पनि अध्ययन दलमा समावेश गर्न सकिनेछ।

अनुसूची-१४
(नियम १० को उपनियम (४) सँग सम्बन्धित)
सिफारिस-पत्रको ढाँचा

कार्यालयको नाम, ठेगाना

कार्यालयको फोन नं.

कार्यालयको छाप

मितिः

विषयः राय सुझावसहित सिफारिस गरिएको बारे ।

श्री.....कार्यालय/ मन्त्रालय

ठेगाना.....

वा

श्री----------(प्रस्तावक)

ठेगाना----------

प्रस्तुत विषयमा ..... कार्यालयको/विभागको/मन्त्रालयको मिति .....को प्रकाशित सूचना र/वा------ मितिको सार्वजनिक सुनुवाई अनुसार कार्यान्वयन हुने .....विषयको प्रस्तावबाट यस क्षेत्रमा निम्नानुसारको वातावरणीय प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ ।

(क) सकारात्मक प्रभावः

(ख) नकारात्मक प्रभावः

उल्लेखित प्रभावको आधारमा सकारात्मक प्रभावलाई बढोत्तरी र नकारात्मक प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने वातावरणीय व्यवस्थापनको योजना कार्यान्वयन गर्दा उल्लेखित प्रस्तावको सकारात्मक प्रभाव बढी हुने वा नकारात्मक प्रभाव धेरै देखिएकोले उल्लेखित प्रस्ताव निम्न आधारमा कार्यान्वयन गर्न वा नगर्न मिल्ने व्यहोरा उल्लेख गरी यो सिफारिस गरिएको छ ।

प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न मिल्ने आधार	वा	प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न नमिल्ने आधार
१.----------		१.----------
२.----------		२.----------
३.----------		३.----------

दस्तखतः

नामः

पदः

वोद्यार्थः

श्री ---------- कार्यालय/मन्त्रालय

अनुसूची-१५
(नियम १४ को उपनियम (१३) सँग सम्बन्धित)
रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण आधारहरु

(१) विश्लेषण एकीकृत रूपमा हुने ।

(२) दिगो विकासको अवधारणाद्वारा नेतृत्व प्रदान भएको ।

(३) विषय केन्द्रित रहेको ।

(४) उत्तरदायित्वको प्रष्ट किटानी झल्किने ।

(५) सहभागितामूलक प्रकृतिको ।

(६) पुनरावृत्तीय चरण पार गरेको ।

(७) रणनीतिक वातारणीय विश्लेषण परिवेश अनुकूल हुनुपर्ने।

(८) रणनीतिक वातावरणीय विश्लेषण दूरगामी पक्षलाई ख्याल गर्दै समग्र परिवेश, अन्तरक्षेत्र विषय र एकीकृत रूपमा रहनु पर्ने ।

(९) हालको स्थितिभन्दा प्रवृत्तिगत अवस्थाहरूको विश्लेषणमा आधारित भएर संवेदनशील विषयमा ध्यान केन्द्रित भएको हुनुपर्ने।

(१०) दिगोपना गर्ने निर्णयलाई सघाउने ।

(११) वहुविधागत अवधारणा, सुशासन र सन्देश संप्रेषणात्मक हुनुपर्ने ।

(१२) अनुगमन र पृष्ठपोषणलाई आत्मसात गरेको हुनुपर्ने ।

(१३) विवेचनात्मक निर्णय गर्नलाई सहयोग गर्ने ।

अनुसूची-१६
(नियम २० को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)
नमूना संकलन फारमको ढाँचा

१ नमूना विवरण

१.१ नमूनाको प्रकृतिः
ठोस/तरल/ग्याँस/धुलो/ध्वनी/अन्य.....

१.२ नमूनाको परिमाणः.....(संकलनको समयावधी पनि उल्लेख गर्ने)

१.३ नमूनाको स्थल कोडः.....

१.४ संकलन मिति र समयः.....

१.५ मानवजन्य उत्सर्जन हो भने सम्बन्धितको
विवरणः.....

२ स्थल विवरण

२.१ जि.पि.एस.ः अक्षांसः..... देशान्तरः..... अल्टिच्यूडः.....मि.

२.२ ठेगानाः जिल्लाः.....
गाँउ/नगर.....वडा.....टोलः.....

२.३ चार किल्लाः उः.....पूः.....दः.....पः.....

२.४ नमूनाको स्रोत बिन्दु.....

३ वातावरणीय विवरण

३.१ वायूको तापक्रमः.....डि.से, पदार्थको तापक्रम(सम्भव भएमा वा अनुमानित)ः.....डि.से

३.२ वायूको गति र दिशाः.....मिटर प्रति सेकेन्ड,.....

३.३ आद्रताः.....प्रतिशत

३.४ क्षेत्रमा विगत ३ दिन भित्र वर्षा भए नभएकोः.....,भएको भए प्रकार सामान्य/मध्यम/अतिवृष्टी

३.५ तथ्याङ्कका स्रोत/हरुः

४. रोहबरको विवरण

नाम.....	नाम.....
आबद्धता.....	आबद्धता.....
फोन नः.....	फोन .....
नाम.....	नाम.....
आबद्धता.....	आबद्धता.....
फोन नः.....	फोन .....

ईति सम्बत .....महिना.....गते.....रोज..... शुभम

अनुसुची-१७
(नियम २७ को उपनियम (४) को (ग) सँग सम्बन्धित)
अनुगमन तथा निरीक्षणको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदनको नमूना

(१) अनुगमन तथा निरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यकारी सारांश

(२) अनुगमन तथा निरीक्षणमा संलग्न निकाय तथा जनशक्तिको विवरण

(३) अनुगमन तथा निरीक्षणको विधिः

(४) अनुगमन तथा निरीक्षणका आधारहरूः

(क) ऐन, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड

(ख) स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन

(ग) अनुगमन गरिने उद्योग, कलकारखाना, यन्त्रजस्ता विषयसँग सम्बन्धित सान्दर्भिक आदेश

(घ) अनुगमन गरिने उद्योग, कलकारखाना, यन्त्रको यथार्थ स्थितिको विवरण

(५) अनुगमन तथा निरीक्षण नतिजाः

(क) वायुको स्थिति

(ख) जलीय स्थिति

(ग) माटोको स्थिति

(घ) ध्वनिको स्थिति

(ङ) घातक पदार्थको स्थिति

(च) प्रदूषण नियन्त्रको अवस्था

(छ) मानव स्वास्थ्य सुरक्षाको अवस्था

(६) वातावरणीय जोखिम तथा प्रभावको अवस्थाः

(क) वायु प्रदूषणको मात्रा, फैलावट र अवधिको यथार्थ स्थिति

(ख) जलीय प्रदूषणको मात्रा, फैलावट र अवधिको यथार्थ स्थिति

(ग) जीवजन्तु तथा वनस्पतिमा परेको वा पर्न सक्ने प्रतिकूल असरको स्थिति

(घ) मानव स्वास्थ्यमा परेको वा पर्न सक्ने प्रतिकूल असर तथा प्रभावको स्थिति

(७) वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण गर्न लिएका उपायहरुको लेखाजोखा (पर्याप्त या अपर्याप्त के छ सो समेत उल्लेख गर्नुपर्ने)

(८) वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण गर्नका लागि आगामी दिनमा चालिनु पर्ने कदमहरुः

(क) नीतिगत/कानूनी/योजनागत/कार्यक्रमगत

(ख) पालना/सुधारात्मक/क्षतिपूर्ति/प्रतिस्थापन/हटाउने

(ग) दण्डात्मक

(९) सिफारिस, सुझाव तथा निष्कर्ष

(१०) सान्दर्भिक दस्तावेहरू, निर्णयहरु

आज्ञाले,

डा. राजेन्द्र के.सी.

प्रदेश सचिव

प्रकाशनः प्रदेश नं. ५, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय